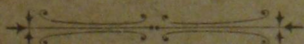
VERZAMELDE STUKKEN

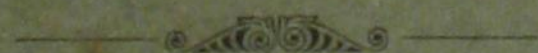
VAN

S. E. W. Roorda van Eysinga.

I.

BRIEVEN
ZONDER
OORSPRONKELIJKHEID.

EERSTE AFLEVERING.

'S-GRAVENHAGE,
B. LIEBERS & Co.,
1889.

VERZAMELDE STUKKEN

VAN

S. E. W. ROORDA VAN EYSINGA.

I.

BRIEVEN ZONDER OORSPRONKELIJKHEID.

EERSTE AFLEVERING.

's-GRAVENHAGE.
UITGAVE VAN B. LIEBERS & Co.
1889.

Brieven zonder Oorspronkelijkheid.

CLARENS, 25 Sept. '86.

Het gewichtigste te vermelden feit is de verschijning van het door den alhier gevestigden Rus Leon Metchnikoff in de jongste aflevering der «Contemporary Review» geplaatste opstel «Revolution and Evolution.» Voor hen die de Engelsche taal niet machtig zijn zal ik er een en ander uit overnemen. De gedenkwaardigste verovering van den menschelijken geest in onze dagen was misschien de wet der ontwikkeling. Niet alleen werden daardoor de meest uiteenloopende takken van kennis, zooals natuurkunde en zielkunde, scheikunde en staatkunde, tot een stelselmatig en harmonisch geheel verbonden, maar ook de eenheid van wetenschap en wijsbegeerte verwezenlijkt. Sedert begreep men, dat staatkunde of geschiedenis moesten worden beoefend gelijk de levensleer. De wetenschap der samenleving werd «le couronnement de l'édifice» [1]) eener methodieke opvatting van de wereld. Comte doopte haar met den naam sociologie. Hij verdeelde de wetenschap in 1) Wis-

1) De kroon van het gebouw.

kunde, 2) Sterrekunde, 3) Natuurkunde, 4) Scheikunde, 5) Levensleer, 6) Sociologie.

Volgens Comte was de sociologie een uitsluitend «menschelijke» wetenschap. Hij wijdde geen aandacht aan de dieren. Andere wetenschappen mochten beoefend worden ter wille van de waarheid, de sociologie moest, volgens hem, slechts worden geleerd ter wille van de menschelijke zedelijkheid. Hij koos willekeurig den mensch als uitgangspunt zijner nasporingen. Hij nam waar dat een gedeelte onzer werkzaamheid gegrond is op «egoïsme,» voortvloeiende uit behoefte aan voedsel of zelfbehoud, een ander gedeelte op «altruisme» of liefde tot anderen. Den fyziologischen wortel van 't altruisme ontdekt hij in de aantrekking der geslachten. Maar iemand, die uit geslachtsdrift eene vrouw omhelst is evenzeer egoist als iemand, die uit honger eet. En honger kan evenzeer als geslachtsdrift menschen en dieren leiden tot samenwerking. Niettemin bewees Comte een grooten dienst aan de wetenschap der samenleving door de onderscheiding tusschen het biologisch en het sociologisch domein. Tot het eerste behoort de strijd om het bestaan, tot het tweede de samenwerking.

Herbert Spencer begreep de eenheid der Natuur beter. In zijn stelsel verschijnt ook de sociologie aan den top der wetenschappelijke reeks, maar deze bekroning der kennis is hecht verbonden met het gebouw zelf. De wetenschappelijke verschijnselen zijn in de hoofdzaak identiek met die van het lagere kosmische leven.

Wat wij in het daagsche leven maatschappij noemen, is slechts een bijzonder geval. Een wezen is nooit ondeelbaar. De grens, waar de individu eindigt en de maatschappij begint, is nooit naauwkeurig bepaald geworden. Er zijn myriaden van planten en dieren, die eencellig heeten en beschouwd worden als te bestaan uit een enkelvoudig organisch element of cel, ofschoon hun anatomische bouw soms zeer ingewikkeld is. Organische cellen gelijk deze vormen ook associaties.

De mensch, gelijk andere zoogdieren, is een associatie van zulke cellen-koloniën. Onze zucht, ons te beschouwen als middelpunt en doel der schepping doet ons wanen, dat onze individualiteit de eenige ware is. De Candolle

onderscheidde zes graden van individualiteit in de planten alleen. Cattaneo stelde het getal op vier: 1e «plastiden» of cellen (verder afdalende verkrijgt men geen wezen, maar slechts amorphe bewerktuigde stof), 2e «meriden» of kolonie van zulke plastiden, 3e «zoïden» of zulke individuën, die autonoom zijn in zooverre hun individueel zelfbehoud in het spel is, maar verplicht zijn zich met andere individuën uit dezelfde reeks te vereenigen voor het behoud van de soort (gelijk de menschen en hoogere dieren), 4e «dems» of koloniën van zoïden echtelijke paren, familiën, stammen, maatschappijen.

Waar begint nu eigenlijk het gebied van de wetenschap der samenleving? Voor Comte begint het maatschappelijk leven eerst, als man en vrouw paren. Hij was hierin ontrouw aan zijn praemisse.

De geleerder Herbert Spencer werkte zich uit den draaikolk, waarin het schip der Fransche stellige wijsbegeerte strandde.

«Elk organisme is een maatschappij» [1]). Die waarheid dringt zich bij elken vooruitgang der natuurwetenschap aan ons op, terwijl daarentegen de meeste sociologen der laatste jaren slechts tot de gevolgtrekking kwamen: eene maatschappij is een organisme (Revue philosophique van Ribot, 1883). De wet van den strijd om het bestaan speelde meer en meer een rol in hunne geschriften en de wetenschap der samenleving ging bijna op in levensleer. Vooral de Duitschers gingen mank aan dat euvel. Het dierlijkst van allen sprak Gustav Jäger in zijn «Handbuch der Zoölogie.» Hij onderscheidt het echtpaar, de familie, den staat. Volgens hem moeten de Vereenigde Staten van Amerika inwendig zwak zijn en de burgers lijden door onveiligheid. Een staat gelijk Zwitserland, zoo hij niet vroeg sterft, vervalt, volgens hem, tot dwingelandij en volgt daarna den weg van alle vleesch. (Onze mr. Heemskerk redeneert even fraai als Jäger; de Zwitsersche en Noord-Amerikaansche republieken «ne s'en portent pas plus mal» [2]) R. v. E.)

---

1) Zie in de «Revue des deux Mondes» van 15 Aug. jl., het prachtige opstel van Guyau over onze onsterfelijkheid, waarin hij o. a. zegt; «een atoom heeft de enkelvoudigheid van een zonnestelsel.» R. v. E.

2) Varen er niet slecht om.

Volgens Jäger is de Constitutioneele Monarchie de hoogste trap, die eene maatschappij bereiken kan (daartoe behooren zeker tooneelen als dat van den Jordaan [1]), die men in Zwitserland moet missen. R. v. E.) Ieder onmatig Darwinist bestudeere de bladzijden van Jäger. Zij zullen hem den dienst bewijzen, die Spartaansche ouders verwachtten van een dronken slaaf om hun kinderen zedelijkheid in te prenten.

Die leer is geen bijzonderheid van den geleerden professor, maar zij is het logisch gevolg der zoölogische opvatting van de sociologie, die vele wijsgeeren tot aanhangers heeft, b. v. den Oostenrijkschen oud-minister Schäffle, schrijver van «Bau und Leben des socialen Körpers,» en onder de Franschen Le Bon («L'homme et les Sociétés»), Letourneau («La sociologie par l'Ethnologie») enz.

Het is onbegrijpelijk, waarom Jäger niet de Bismarckiaansche «Kulturkampf-Monarchie» als de bekroning van het gebouw aanziet.

Herbert Spencer zegt ook wel, dat de maatschappij een organisme is, maar voegt er bij, dat zij niet verward moet worden met biologisch organisme. Ten eerste: omdat zij «discreet» is, terwijl planten en dieren «concreet» zijn; ten tweede: omdat hare gevoeligheid niet is saamgetrokken in een soortelijk gevoelswerktuig, maar elk harer leden vatbaar is voor vreugde en lijden voor eigen rekening.

Herbert Spencer verbant niet zoo streng als Comte de dierlijke maatschappijen uit zijn sociologisch rijk, maar praktisch begint hij het beschrijvende gedeelte van zijn werk, gelijk Comte, met de beschrijving van de menschelijke familie.

Dat de familie de elementaire cel der maatschappij is, is een gemeenplaats, maar veel gemeenplaatsen zijn niet bestand tegen kritiek. Wij zien immers ook samenwerking bij dieren, zonder dat de paring de grondslag is. Wolven, bij voorbeeld, gedwongen door honger, vormen groote coöperatieve genootschappen voor roof, met

---

1) Koorda zinspeelt op het Palingoproer in den Jordaan te Amsterdam, bij welke gelegenheid deliberale burgemeester Van Tienhoven direkt op het volk liet schieten.

een merkwaardige verdeeling van arbeid, zonder dat wij familieleven bij hen aantreffen. Wilde paarden leven in ongebonden geslachtsgemeenschap, maar vormen niettemin volkomen georganizeerde kudden met coördinatie en differentieering. Aan den anderen kant vormen de leeuwen duurzame éénwijvige familiën, die geen echtscheiding of scheiding van tafel en bed dulden, maar toch ongezellig zijn. Hetzelfde neemt men waar onder de gorilla's met dit onderscheid, dat zij de voorkeur geven aan veelwijverij. Zie voorbeelden «Brehm's Thierleben,» Honzeau's «Facultés intellectuelles des animaux comparées,» [1]) en anderen. De heer Espinas «Des sociétés animales» [2]) toont terecht aan, dat er eerder antagonisme dan filiatie is tusschen de dierlijke maatschappij en de familie. Waar geen familie is, zouden de jongen bezwaarlijk kunnen worden opgevoed, zoo zij niet beschermd werden door een organisatie van breedere maatschappelijke type, te weten eene soort van politieke *maatschappij*.

Het is zeer onjuist, dat het maatschappelijk leven moet beginnen met de huwelijksmin. Wel is waar worden onder lagere stammen (Australiërs, Patagoniërs), waar ternauwernood politieke organisatie bestaat, de vrouwen geregeld geslagen en opgegeten, maar tegenover dat éene voorbeeld kan men dozijnen van het tegendeel stellen, namelijk van ekonomische en politieke organisatie te gelijk bestaande met teugellooze geslachtsvermenging.

De Vedda's van Ceylon hebben een duurzaam familieleven, maar bijna geen maatschappelijke bewerktuiging, terwijl daarentegen de beschaafde Singaleezen en Malabaren hoog ontwikkelde ekonomische en politieke instellingen hebben, maar, wat de geslachtsgemeenschap betreft, nog op het lage standpunt der *polyandrie* of veelmannerij blijven.

Uit de werken van Maine, Morgan, Lubbock, Bachofen, Giraud-Teulon, Elie Reclus en anderen volgt, dat onbeperkte geslachtsgemeenschap, zooals het aïrisme, polyandrie, kollektieve huwelijken (gelijk zij nog bestaan

---

1) Over de verstandelijke vermogens der dieren.
2) Over de maatschappijen der dieren.

b. v. onder de Naïrs in Zuid-Azië [1]), de Hassaniaansche Arabieren (Brun-Rollet, «Le Nil Blanc et le Soudan» [2]), de organisatie van eene familie *voorafgingen.*

Wie regelde? Wie beperkte de onbeperkte geslachtsvermenging, waar in het geheel geene familie bestond? Er moet dus eenige maatschappelijke bewerktuiging bestaan hebben in dien *praefamilialen* tijd. Slechts een geregelde kollektieve macht kan beletten, dat de vrouwen langer gemonopoliseerd werden door de sterkste mannen en een eind maken aan een minnehandel als tusschen honden, katten, apen, enz.

Er is dus geene gezonde reden om de sociologie eerst te doen aanvangen met de vorming van het huisgezin.

Schäffle beweert dat Spencer's onderscheiding tusschen het concrete eener maatschappij nul en van geene waarde is. De kern van zijn betoog is: in biologische lichamen zijn de cellen niet dicht aaneengesloten, maar de tusschenruimten worden gevuld door een minder volkomen bewerktuigde stof, zooals bij voorbeeld het *serum* van het bloed. En zoo worden in een maatschappelijk lichaam de afstanden tusschen de eenlingen gevuld door stoffelijke voorwerpen van minder verheven bouw, gelijk wegen, ijzeren banen, telegrafen, enz. Nogal spitsvondig, niet waar?

Wat de tweede van Herbert Spencer's beperkingen betreft, namelijk dat de maatschappij geen soortelijk gevoelswerktuig bezit, maar dat ieder harer leden geschikt is voor zichzelf vreugde of leed te gevoelen, waagt Metchnikoff de opmerking, dat die bewering slechts waar is met betrekking tot zekere organisme en zekere maatschappijen. De Engelsche wijsgeer heeft zijn laatste woord nog niet gesproken. Men herinnere zich de polemiek, aangevangen door Huxley tegen Spencer's „*administratief nihilisme.*"

---

1) Zie Elie Reclus, »Les Primitifs,« bl. 189. Als de man vier of vijf dagen getrouwd is, bedankt men hem beleefd voor den bewezen dienst en geeft hem zijn afscheid: »Hier hebt gij uw geld terug; wij geven u een compleet stel kleeren cadeau, daar hebt gij nog zes gulden, maar nu zijt gij ook aan uw eer verschuldigd, niet meer over de vloer te komen, in de slaapkamer van uw vrouw.» Zij kiest dan een anderen aannemer. R. v. E.

2) De witte Nijl en Soudan.

Colbert, die den handel van Frankrijk wilde ontwikkelen, riep de rijkste kooplieden van Parijs bijeen om hun gevoelen in te winnen. Een hunner, Hazon, zeide: „als gij ons zoo gunstig gezind zijt, laat ons dan aan ons zelven over; de handel zal zeker bloeien als gij er u niets aan laat gelegen liggen." Dat antwoord is de politieke leer van Herbert Spencer. De school van den strijd om het bestaan ijvert voor *Kulturkampf* en Bismarckiaansch Staats-socialisme, terwijl Spencer de leer der school van Manchester huldigt: *Laissez faire, laissez passer* [1]).

Iemand heeft eens gezegd, dat een volk den leeftijd heeft, niet van zijn jaren, maar van de eeuw, waarin het leeft.

Onze eeuw wordt rijp, dat is sceptisch, en geen redelijk man in onze dagen, zegt Metchnikoff, zal, zoo zijn geest op de gemiddelde hoogte der eeuw is, eene der bovengenoemde politieke leerstellingen aannemen, zonder zeker te zijn, dat zij op een stevigen *wetenschappelijken* grondslag rust. Afgezaagde gemeenplaatsen en versletene bovennatuurkunde hebben haar krediet bij ons verloren. Een onverwinbare aandrift trekt ons naar den opbouw eener ethische eenheid, die onzen geest verzoent met ons hart, onze beginselen met onze dagelijksche handelingen, maar die eenheid moet streng wetenschappelijk zijn. Onze geest, gelijk Comte zegt, wil wel de minister van ons hart zijn, maar zal nimmer weder zijn slaaf worden! Het openbaar geweten walgt van de jarenlange huichelarij, zes dagen in de week hebzuchtig te zijn gelijk Malthus en den zevenden dag te heiligen door den Christus te verkondigen met zijn kleinachtende wenken omtrent rijkaards, kameelen en naaldenoogen, die de Natuur doordringt.

De geest, thans door geleerden algemeen erkend, is de geest der ontwikkeling, en Herbert Spencer heeft aangetoond, hoe die wet voortvloeit uit de nog algemeener wet van het duurzame der beweging. Maar terwijl zijn heer ons leidt tot eenheid in de lagere takken van kennis, ontmoeten wij in de gewichtiger maatschap-

1) Laat maar gaan, laat maar waaien.

pelijke aangelegenheden drie verschillende politieke theorieën, waarvan elke beweert de laatste en echte vrucht te zijn van den wortel der evolutie. Er zijn ook nog andere politieke leerstellingen, die *revolutionair* heeten, omdat hare aanhangers een vijandige houding aannemen tegenover de gestelde machten.

Uitgaande van het beginsel der eenheid en voortduring van het leven, behoeven wij niet te herinneren, dat elke klassifikatie van kosmische verschijnselen en wetenschappelijke takken hare reden vindt, niet in de werkelijkheid zelve, maar slechts in de onmogelijkheid voor onzen zwakken geest om de eenheid te bemerken zonder verwarring. De vier eerste takken volgens Comte's indeeling: wiskunde, sterrekunde, natuurkunde en scheikunde mogen wij, dewijl warmte, licht, elektriciteit en chemische verwantschap slechts evenveel vervormingen van werktuiglijke beweging zijn, samenvatten als *anorganologie*.

In het organische leven echter heerscht nog een andere wet dan die der aantrekkingskracht, en wij kunnen de wetenschappen, die daarover handelen, brengen onder ééne vlag met het motto: strijd om het bestaan. Zij vormen de biologie. Er heerscht echter verband tusschen anorganologie en biologie. Het valt zeker gemakkelijk een bloem of een ezel te onderscheiden, maar de twee reeksen hebben oneindige takken, en die der eene omstrengelen die der andere.

Het anorganische leven verdwijnt niet, waar het organische verschijnt. Wij kennen geen gebied waar de wet der zwaartekracht afstand doet van hare heerschappij ter wille van den strijd om het bestaan. In het anorganische leven heerscht de wet van Newton, in het organische leven heerschen èn de wet van Newton èn de wet van Darwin.

De sociologie nu kan eene wetenschap zijn, even rationeel onderscheiden van de biologie als de biologie van de anorganologie.

Bij den eersten aanblik schijnt het, dat in eene maatschappij (een levend wezen zijnde en groeiende) geen tusschenkomst der regeering wenschelijk is. Maar het is nog meer boven twijfel verheven dat aardappelen

groeien, en dat wij geen aardappelen oogsten zoo wij wortelen zaaien. Het is ook waar dat het acht van de tienmalen beter zou zijn, onze jongens en meisjes te laten groeien dan hen te onderwerpen aan de pedagogische dwaasheden, die op zoovele scholen bloeien. Maar volgt hieruit, dat in het geheel geen opvoeding te verkiezen is boven *rationeele* opvoeding? Zijn er verschijnselen, die niet verklaard kunnen worden door de twee genoemde wetten van Newton en Darwin? Zoo neen, dan is er geen sociologie noodig; zoo ja, dan moeten de twee reeksen anorganologie en biologie worden aangevuld door een verder „superorganischen term." om Herbert Spencer's woorden te bezigen. Of die verschijnselen slechts eigen zijn aan de menschen, gelijk Comte meende, of ook aan lagere orden van koloniën en zelfs van plastiden, is slechts eene ondergeschikte vraag.

De eerste aggregaties van plastiden, die de uitgangspunten van het morphologisch proces zijn, werden nooit rationeel verklaard door de wet van den strijd om het bestaan, en de dierkundige Kessler, hoogleeraar te Petersburg, toonde de noodzakelijkheid aan, de wet der gezelligheid of samenwerking aan te nemen als eene machtige dienares in het biologisch proces. Inderdaad, wij zouden geen voordeel voor de cellen of plastiden zien in het feit hunner aggregatie of vorming van het eerste beginsel van een maatschappelijk organisme, in plaats van najaging van hun individueelen vooruitgang, zoo er niet een beginsel was, geheel afgescheiden van den strijd om het bestaan.

Waar wij ook een associatie-verschijnsel beschouwen, hetzij in een plantaardig, hetzij in een dierlijk organisme, wij zien iets nieuws, even verschillende van Darwin's wet der mededinging als zijne wet verschilt van Newton's wet der aantrekkingskracht. Dat nieuwe is de »consensus" van zeker getal meer of min individueele krachten, strevende naar een doel, niet persoonlijk voor een der bondgenooten, maar gemeen aan allen, en dat is het wat wij »samenwerking" noemen.

Die karakteristieke feiten noemen wij een beginsel of wetenschappelijke wet. Dus moeten wij wel een beginsel erkennen, hooger dan dat van den strijd om het aan-

zijn, en wij zijn er toe gebracht de samenwerking te beschouwen, als eene soortelijke wet der sociologie, gelijk de strijd om het leven de soortelijke wet der biologie is. Het doel der sociologie nu is de natuurlijke middelen op te sporen, waardoor, in verschillende tijdperken der evolutie die consensus van individueele krachten verkregen wordt, welke streven naar een doel, gemeen aan allen. Het gebied dezer superorganische wetenschap omvat elk departement der bewerktuigde wereld, waar samenwerking wordt waargenomen. Het eenige criterium van sociale wetenschap is dus samenwerking, hetzij van menschen of van dieren, van zoïden of plastiden.

Herbert Spencer heeft volkomen gelijk, als hij bv. het karakter van maatschappij ontzegt aan een paar honderd menschen, die naar eene voordracht gaan luisteren, maar hij dwaalt door als reden op te geven, dat zulke agregaties niet duurzaam zijn.

Twee menschen, die een last dragen, arbeiden slechts tijdelijk, maar vormen toch het eerste begin eener maatschappij. Daarentegen vertoonen lieden, die hun leven lang kamers huren in hetzelfde logement of den dag doorbrengen in de »koninklijke" Bibliotheek van het Voorhout, geene maatschappij, al duurt ook hun samenzijn langer dan dat der twee lastdragers, want zij werken niet samen tot een zelfde doel.

Zoo het beginsel van den srijd om het bestaan rekenschap kon geven van alle maatschappelijke verschijnselen, zoude de glans van Darwin's verdienste tanen, want dan zou niet zijn »oorsprong der soorten" maar Malthus' »Proeve over bevolking» het merkwaardigste boek der laatste honderd jaren zijn. Immers Alfred Russel Wallace heeft duidelijk aangetoond, dat het nieuwere tranformisme gegrond is op de toepassing van Malthus' wet op de biologie. [1]) De schitterende verdienste van Darwin ligt voornamelijk in de verbazende

1) De leer van Malthus leidde tot de leer van Boulanger, dat de oorlog het beste middel is om het maatschappelijk vraagstuk op te lossen!!

R. v. E.

scherpzinnigheid, waarmede zijn genie de versletene politico-economische stelling van Malthus vervormde tot het beginsel der wedergeboorte niet alleen van de biologie, maar ook van de filosofie. Malthus' wet is wel waar voor dieren, maar niet voor menschen. De dieren zijn vruchtbaarder dan de menschen en brengen geen voedsel voort, maar verteren eenvoudig wat zij vinden, terwijl de laagste menschelijke stammen over het algemeen een groot gedeelte aankweeken van wat zij verbruiken. [1])

De wortels van het maatschappelijk leven liggen diep begraven in de fysiologische behoefte, hetzij egoïstische, hetzij altruïstische, der menschen en dieren. Zie o. a. het werk van Prof. van Beneden over parasitisme, mutualisme en commensalisme der dieren in de »Bibliothèque scientifique internationale", ook vertaald in het Engelsch, Duitsch en Italiaansch. Zijn niet de wortels van het organische leven eveneens diep begraven in de fysische en chemische eigenschappen der stof? Wij kennen bovendien tal van voorbeelden, waarin gezelligheid nadeelig en gevaarlijk is uit het oogpunt van strijd en zelfbehoud der individuën (zie Espinas: »Des sociétés animales"). Espinas zegt:

»Wat de *toevallige maatschappijen* betreft, schijnt het belang de hoofdrol te spelen en de *sympathie* (dus een prikkel niet te verklaren door de wet van den strijd om het aanzijn) versterkt slechts de banden, die het belang had gevormd. Wat de *normale maatschappijen* betreft, gevormd door dieren van dezelfde soort, zijn wij geneigd de eerste plaats te geven aan de *sympathie* terwijl wij het instinkt van zelfbehoud slechts beschouwen als een element, dat de vereenigingen versterkt door de sympathie aangegaan."

Het is dus mogelijk, dat zelfs eene natie nog geene maatschappij vormt, al is zij een *dem* of biologische *entité*.

---

1) Volgens een matige becijfering in »Le Révolté» brengt reeds nu de aarde, ondanks de onkunde der landbouwers, genoeg voort om tweehonderd millioen menschen meer te voeden dan op onzen bol wonen. Maar veel daarvan wordt verkwist door de rijken.

Op de laagste trappen der biologische ontwikkeling kunnen individuën van zeer primordialen, anatomischen bouw geene maatschappij vormen, zonder aan elkander verbonden te zijn door een *werktuiglijken band*. Stap voor stap valt eene verdeeling van fysiologischen arbeid waar te nemen, met haar natuurlijk gevolg: *differentieering* (het Engelsche tijdschrift heeft dit woord veranderd in *sub-ordination*) met individuën, slechts verbonden door een *fysiologischen band*. Bij de zoïden van hoogeren anatomischen bouw (vogels, zoogdieren en menschen) zien wij de gevoeligheid zoo volledig saamgetrokken in een soortelijk gevoelswerktuig, dat hunne fysiologische persoonlijkheid verdwijnt. De vooruitgang van differentieering in hoogere biologische organismen is slechts een morphologisch teeken van eene verkregene grootere samenwerking dan mogelijk zou zijn bij een lageren graad van differentieering. Maar de evolutie staat niet stil op dat punt en de hoogere biologische individuën, voortgebracht door samenwerking, vereenigen zich op hunne beurt, en vormen hoogere maatschappijen of *dems*.

Terwijl in de sociologische ontwikkeling de werktuiglijke samenhang (1e trap) en de differentieering (2e trap) aanmerkelijk afnemen, begint hier eene hoogere wijze van samenwerking zichtbaar te worden, te weten *zelfbewuste en vrijwillige consensus* der leden van de *dem* (3e trap). *Hoe meer deze samenwerking zelfbewust en vrijwillig is, des te meer is de maatschappij gevorderd op de baan der ontwikkeling.*

Wij behooren hierbij te letten op:

1e) de hoeveelheid geleverde samenwerking, 2e) de middelen, meer of min zelfbewust en vrijwillig aangewend om den consensus van individueele krachten te verkrijgen, die een doel beoogen, niet persoonlijk voor een der bondgenooten.

Er zijn voorbeelden van niet zeer hoog beschaafde natiën, welker leden eene vrijheid genoten, onbekend aan de constitioneele monarchieën van Europa, b.v. de gemeenten der Zuid-Russische Kozakken in de zeventiende eeuw en de Sjakos in Abyssinië, zoo men Achille Raffray (L'Abyssinie) gelooven mag. Maar deze volken

vergenoegen zich met samenwerking in eene mate, die ons, uit ons oogpunt van beschaving, zeer schraal zou toeschijnen. Aan den anderen kant zien wij landstreken zooals het Beneden-Dal van den Nijl of van den Yang-tze-kiang en van den Hoang-ho, waar de fysische omstandigheden van de bewoners veel meer samenwerking vereischen (tegen overstrooming en voor besproeiing) [1]) dan zij in staat waren vrij en zelfbewust in hunnen toestand van beschaving te verleenen.

En feitelijk waren en zijn die twee streken klassiek wegens haar despotisme, hetzij van haar heerschers, hetzij van haar kasten.

Vatten wij het bovenstaande in weinige woorden te zamen:

1e) *Werktuiglijke dwang*, die slechts bestaanbaar is met de laagste trappen van het biologische leven;

2e) *Differentieering* of *subordinatie* door verdeeling van arbeid of door politieke dwingelandij, altijd degradeerend voor het meerendeel der vereenigde individuën, zoo niet voor allen;

3e) *Consensus*, meer en meer *zelfbewust* en *vrijwillig*.

Ziedaar de drie trappen van sociologische ontwikkeling. Hieruit volgt, dat, voor zooverre als er wetenschappelijk een einddoel aan de maatschappelijke evolutie kan worden aangewezen, dit doel slechts zijn kan: *anarchie* of *akratie*, dat is: een ruim bedrag van samenwerking van autonome individuën, zoo volkomen, als hun biologische bewerktuiging gedoogt, en die samenwerking verleend, niet door eenigen werktuiglijken band, noch door subordinatie, hetzij door fysiologischen of politieken dwang, maar geheel door hunnen eigenen *zelfbewusten en vrijen wil* in de nieuwere psychologische beteekenis van het woord.

Dat verschrikkelijke woord *anarchie* (niet *ordeloosheid* maar *regeeringloosheid*) is het laatste woord der wetenschappelijke leer van de ontwikkeling, al doet het ook

---

1) Zie wat in de jongste aflevering van den Indischen Gids over de rijstteelt op Bali wordt gezegd.

R. v. E.

onze Kamerleden brullen gelijk tijgers in een beestenspel op het oogenblik der voeding.

Er is reeds veel volbracht in de fysische, biologische en zelfs sociologische provinciën der ontwikkeling, zonder merkbare tusschenkomst van een zelfbewusten menschelijken wil. Anthropomorphisch sprekende, kunnen wij zeggen, dat de evolutie een doel heeft, dat haar doel is vooruitgang en dat de Natuur het zeker en praktisch bereikt zonder onze zorg. Theoretisch moge het eene troost voor ons zijn te weten dat, zoo wij niets doen uit onkunde, een ander het zeker wel zal doen, maar praktisch mogen wij wenschen, dat wij zelven streven en werken.

Dr. Lange leerde in zijne »Geschichte des Materialismus", dat de weg van den vooruitgang in de evolutie alles behalve rechtlijnig is en hij vergelijkt zelfs de Voorzienigheid bij een jager, die om een haas te dooden, een millioen schoten lost in alle richtingen. De haas wordt dus natuurlijk bereikt, maar zoo handelen ook vele lieden, zonder te spreken van het nutteloos verbrande kruit.

Aan den anderen kant haalt Darwin vele voorbeelden aan van verstandige menschelijke tusschenkomst in biologische aangelegenheden, die rechtstreeks tot een doel geraakt, waarvan de bereiking eeuwen zoude vereischen, zoo alles bleef overgelaten aan de beurtelingsche lessen van de natuurlijke ontwikkeling alleen.

Voor het welslagen van menschelijke tusschenkomst is het dus noodig, dat het doel niet ligt buiten den weg der ontwikkeling. En nu wij weten, dat de einduitkomst van de natuurlijke sociologische opklimming *anarchie* is, behoeven wij slechts de methode en praktische wegen te bestudeeren, die het spoedigst leiden tot dat maatschappelijk ideaal der toekomst.

Maar sluit niet de evolutie de revolutie uit, daar zij stroomt gelijk een majesteitvolle en kalme rivier (daar zij een afkeer heeft van sprongen), terwijl de revolutie in elken lettergreep van haar schrikwekkend woord iets rampvols heeft en vol angst en schokken is?

Vraag aan de aardkundigen of de uitbarsting van Krakatau niet tot de geschiedenis onzer aarde behoort,

al is ook haar korst gevormd door evolutie. Vraag aan eene moeder of hare dochter niet pijnlijk geschokt werd en meer dan ééns in doodsgevaar verkeerde, telkens als zij een tand kreeg of toen zij den leeftijd der rijping bereikte enz., — zooveel mijlpalen op den natuurlijken weg onzer evolutie.

Herbert Spencer zegt in een zijner «Essays», dat de bron, waaruit elk gevestigd bewind zijn meeste macht put, het opeengehoopt en bewerktuigd gevoel van het verledene is, de trapsgewijze gevormde meening van tallooze voorafgegane geslachten en dat zelfs in de vrijzinnigste landen de gestelde machten veel minder dan wij denken worden beheerscht «door de openbare meening der levenden, en veel meer «*door de openbare meening* der dooden.»

Daarom geraakt onze maatschappelijke dampkring zoo doortrokken van doodelijke gassen, ontsnappende uit de graven van de vroegere geslachten, zonder dat een verfrisschende wind der toekomst, voortgedreven door eene revolutionaire kracht, hem loutert!

Tot zoo ver Metchnikoff. Men moet hem dank weten, dat hij aan de noodzaaklijkheid of wet der samenwerking een wetenschappelijken grondslag heeft gegeven, beter dan zijne voorgangers.

Zedeleer werkt weinig uit. Al preekt men elken Zondag: „hebt uwe vijanden lief," de Burgerplichters dringen niet temin aan op vernietiging van de Atjehneezen. Buckle heeft in zijn „Geschiedenis der Beschaving" aangetoond, dat vooral de natuurwetenschap de zeden heeft verzacht.

Dat anarchie of akratie de bekroning der sociologische ontwikkeling zal worden, is wel mogelijk. Maar geen verstandig anarchist zal met een enkelen slag al de regeeringen willen afschaffen. Men breekt een bouwvallig huis steen voor steen af, om niet onder het puin te worden begraven. Maar zoolang er regeeringen zijn, zullen zij dus, althans voorloopig, nog andere plichten te vervullen hebben dan rechtspleging en landsverdediging, gelijk Herbert Spencer wil.

Dat samenwerking plicht is, daarvan begrijpt helaas! onze regeering niets.

De minister Heemskerk spreekt zelfs met afgrijzen

van de republieken, die het in samenwerking verder hebben gebracht dan wij. Daarbij spreidt hij tevens zijn onkunde ten toon, zoo men niet moet aannemen, dat hij opzettelijk liegt. Hij verwijt regeeringloosheid en despotisme aan de Vereenigde Staten. Maar ongelukkig voor hem toonde Edmond Scherer, een onverdacht getuige, wiens klachten over den stroom der demokratie genoeg bekend zijn, eenige dagen later, op gezag van Sir Henry Sumner Maine („Popular government") aan, in *Te Temps* van 15 en 16 Sept., dat juist de regeeringloosheid toeneemt in landen, gelijk Engeland, Nederland, enz., terwijl in de Vereenigde Staten de Voorzitter veel meer uitvoerende macht heeft dan een Salisbury of een Heemskerk [1]). In Engeland en Nederland heeft men „de wetgevende macht, de grondwet-„gevende macht en de uitvoerende macht met elkander „verwisseld, en door ze te verwisselen, *gecompromitteerd.*" Scherer spreekt over de „trapsgewijze omwenteling, die feitelijk de vorming van het kabinet in handen der kamer heeft gebracht en door middel van vragen en interpellatie dagelijks de uitoefening van het bewind onder de *contrôle* van die kamer brengt. Daaruit volgt, dat tegenwoordig het Parlement bestuurt," enz.

En onder de zestig rechtsgeleerden onzer kamer weersprak niemand de domheden of leugens van Heemskerk.

Ik plaatste mij voor een oogenblik op het standpunt van onzen eersten minister, want zelf ben ik voor het Zwitsersche stelsel. Hier heerscht meer samenwerking dan elders. Ik ken geen gelukkiger land in Europa dan Zwitserland en beveel daarom iederen radicaal in Nederland aan, te streven naar invoering van de Zwitsersche instellingen, waarvan de sluitsteen is: *referendum.* Het algemeen stemrecht zonder referendum belet niet, dat de burgers uitgezogen worden door het Parlement, gelijk blijkt in Frankrijk en Duitschland. Hier is leven. Maar Heemskerk noemt dat anarchie. Zoo hij de macht der Natuur bezat, hij zou den waterval van Schaffhausen niet dulden, want deze is anarchistisch. Maar zoo'n polder

1) Zie vooral het opstel van Em. de Laveleye: „Le gouvernement démocratique" in de Revue des deux Mondes van 1 Oct. '86.

bij Delft, zoo'n vijver met kroost naast het gebouw der Staten-Generaal, zoo'n kalme Prinsengracht in den Haag, ziedaar zijne idealen! Zij stinken wel, maar wat zijn zij rustig!

Zoo, Heemskerk, stinkt onze grondwet, stinkt ook uw werk. Gij begrijpt niet, dat staatsinstellingen ververscht, gelijk lucht en water, moeten worden om niet te bederven. Gij hebt slechts verstand van dom remmen.

Begrijpt gij niet, dat de gevallen lijken in den Jordaan en de processen van Huet, Daum, Domela Nieuwenhuis, Belderok, Fortuyn en van anderen schandvlekken zijn op uw bewind? Of begrijpt gij het wel en denkt gij gewetenloos slechts aan het behoud van uw portefeuille? Ziet men in Zwitserland zulke schandalen [1]? Leest gij dan niet meer?

Deze week wijdde men het Zwitsersch Federaal paleis van Justitie te Lausanne in. Hartverheffende plechtigheid. De kleine Staat Lausanne had voor het gebouw bijna vierhonderdduizend franken gegeven en de kleine stad Lausanne ruim een millioen. En vergelijk nu eens die rijke stichting met de malle vergaderplaats van den Hoogen Raad in Den Haag! Zou misschien elke natie het Paleis van Justitie hebben, dat zij verdient? Zou het verschil misschien daarin liggen, dat onze bouwmeester Rose nooit aanleiding had gevonden, eerbied en achting te koesteren voor onze rechterlijke macht? Zoude hij zich misschien hebben afgevraagd, waarom nooit een lid van onze Hoogste Vierschaar zich een woord van afkeuring durfde veroorloven over de diefstallen en valschheid in geschriften onzer wetgevende macht in koloniaal bestuur? Zou het vonnis van De Vletter zijn vleugelslag hebben gebroken? Zou het hem hebben doen walgen, dat nooit een onzer rechters zeide, gelijk Multatuli: «zulk eene regeering kan ik niet dienen?»

Ik weet wel, dat men ten onzent het referendum niet bij besluit kan invoeren, maar niets belet onze staatsburgers te raadplegen. Zoo onze wetgevers eerlijke

---

1) Roorda dacht te gunstig over Zwitserland, want ook dat land doet politiediensten voor Duitschland. Adres aan de uitzetting der redakteuren van den Sozialdemokrat.

lieden waren, zouden zij alle meerderjarige Nederlanders laten antwoorden op eenige vragen, zooals: «zijt gij tevreden met de grondwet? Zijt gij tevreden over uwe wetgevers? Wilt gij het Koningschap of de Republiek? Wilt gij de Staatsschool behouden? Wilt gij godsdienstonderwijs op de openbare school? Wilt gij een volksleger gelijk in Zwitserland? Wilt gij het algemeen stemrecht? Wilt gij het referendum? Wilt gij Indië behouden? Zoo ja, wilt gij daarvoor zware offers brengen? Wilt gij eene opklimmende rijks-inkomsten-belasting? Moet onze staatkunde blijven draaien om den prijs van een pond koffie?» enz. Maar de ellendelingen durven niet.

En zie nu eens, wat nare redevoeringen van de regeering bij de sluiting en opening onzer kamerzitting! Geen woord over de gruwelen in den Jordaan! De koning had, dunkt mij, de zitting kunnen openen met de volgende

TROONREDE.

Mijne Heeren!

Het gebeurde te Amsterdam en Sofia heeft mij tot nadenken gebracht.

De vorsten schijnen er niet meer te zijn om de volken, maar de volken om de vorsten.

Ik las dezer dagen in *Recht voor Allen* Multatuli's woorden: «Ons volk wordt verleugend.» Onmiddellijk heb ik hem geraadpleegd. Hij heeft mij geheel op de hoogte van onzen toestand gebracht. Ik heb dus mijne raadslieden weggejaagd en ben slechts in uw midden gekomen om u het woord van Cromwell toe te roepen: «Scheert u weg, hondsvotten!»

Daarop schenke de Allerhoogste zijn zegen!

Den 12den September moesten te Bern eenige heeren bijeenkomen met het doel, voortaan de oorlogen te voorkomen door scheidsrechterlijke uitspraken. Maar de schurkenstreek van Giers te Sofia en de gespannen toestand van Europa ontmoedigden hen. Als opportunisten bleven zij te huis.

Te Genève echter vergaderden op dien dag eenige leden van den *Bond voor Vrede en Vrijheid.* Zij stelden

voor, het schiereiland van den Balkan onzijdig of onschendbaar te verklaren. De praktische lui lachten hen uit. Ik zond dus aan de bespotten tot beproeving den volgenden „aangeteekenden" brief.

Clarens, 14 Sept. '86.

„*Mijne Heeren!*

„Vergunt mij aan Uw oordeel het denkbeeld te onderwerpen, de Tonkineezen, de Birmanen, de Atjehneezen, de Papoea's, de Hova's, de Negers, enz. toe te laten tot de voordeelen van scheidsrechterlijke beslissing.

„Door hen uit te sluiten begaat men een schreeuwend onrecht.

„Montesquieu schreef in zijne „Pensées diverses": „Zoo men mij iets aanbood, dat voordeelig was voor mijn vaderland, maar nadeelig voor Europa en het menschdom, zou ik het verwerpen als eene *misdaad*." Dus zijn, volgens hem, alle oorlogen om koloniën te bezitten, *misdaden*. Door de oogen te sluiten voor deze wanbedrijven begaat men eene lafhartigheid. Wat men zegt van de beschaving, dezen „barbaren" aangebracht, is leugen, huichelarij. Men plat hun karakter af. Men maakt koloniale veroveringen om de overmaat te verkoopen van zijne katoentjes en van zijne brandewijn, die verderft in plaats van te beschaven. De Czaar en de heer Von Bismarck [1]) hebben bekend, dat de kooplieden hun de koloniale expedities hebben *opgedrongen*. De heer Fred. Passy heeft gezegd: „Voor de Tonkineezen is Tonkin hun Elzas, en zelfs meer dan dat." In Atjeh zijn de Hollanders, om de vijfhonderdduizend inwoners te beschaven, begonnen, volgens den minister van koloniën, den heer van Golstein, met er vierhonderdvijftigduizend te doen omkomen. Zonderling middel om een volk te beschaven! Waarom hebben de overlevenden minder rechten dan de Geuzen, die de Spanjaarden wegjoegen en in 1648 door Europa onafhankelijk werden verklaard?

---

1) De heer Von Bismarck is de grootste brandewijnstoker van Duitschland.

„Ik zoude vreezen, Mijne Heeren, uw rechtsgevoel te beleedigen door verder aan te dringen.

„Wilt, Mijne Heeren, de verzekering aannemen van mijne hoogachting."

Tot heden vernam ik niets van de zaak. Misschien zoude de heer mr. van Eck, lid van den Bond «voor Vrede en Vrijheid» en voorstander van beoorloging der Atjehneezen zoowel als van nog meer uitzuiging der Javanen, u kunnen inlichten omtrent de genomen beslissing.

De heer Fransen van de Putte heeft zijne «Parlementaire Redevoeringen» doen herdrukken. Niemand (behalve hij zelf) zal mal genoeg zijn ze te herlezen. Maar hij heeft er een «Voorwoord» aan toegevoegd, dat als *primeur* verschenen is in het „Tijdschrift voor (?) Nederlandsch-Indië." Dat „Voorwoord" herinnert mij het antwoord, door Liszt gegeven aan zijne minnares mevr. d'Agoult, op hare vraag, welken titel hij aanbeval voor hare gedenkschriften: „Poses et Mensonges." De heer Van de Putte vertelt ons, dat het hoofddoel der uitgave was, bouwstoffen voor de geschiedenis te leveren. Nu, dit is te onnoozel om er lang bij stil te staan. Ieder geschiedschrijver zou zijne bouwstoffen putten uit den officieelen tekst van de „Handelingen" (alias het gewawel) der Staten-Generaal, die kosteloos te verkrijgen zijn in de „Koninklijke" Bibliotheek. De heer Van de Putte heeft zich blijkbaar willen schoon wasschen om anderen te bekladden. Een tweede „beweegreden" klinkt even zot. Hij was uitgenoodigd geworden in *Burgerplicht* zich te komen verdedigen tegen den heer Verstege, maar bleef voorzichtig weg. Om nu de Nederlandsche natie schadeloos te stellen voor het gemis van de krachtige verdediging, die zij toen niet heeft kunnen hooren, biedt hij haar dezen lijvigen bundel te koop aan!! Ieder die niet idioot is begrijpt, dat de heer Van de Putte even goed aan den heer Verstege had kunnen schrijven: „Herlees mijne parlementaire redevoeringen." Ieder begrijpt dat juist die redevoeringen, die velen helaas! hadden *moeten* lezen, niemand overtuigd hadden. Juist daarom werd, onder andere redenen, de

vergadering in *Burgerplicht* gehouden. De geheele redeneering van den heer Van de Putte is dus onzin. Hij zwijgt even voorzichtig over den brief van Multatuli aan den koning. Het ware te wenschen, dat de weinige onafhanklijke bladen in ons land dien brief in het geheugen terugriepen door herdruk. De heer Van de Putte herhaalt het reeds door wijlen den heer Woudrichem van Vliet weerlegde verzinsel, dat de Vereenigde Staten en Italië zich in Atjeh wilden vestigen. De telegraaf kan spoedig genoeg de ware bedoelingen van de regeeringen dezer rijken doen kennen. Toch durft de heer Van de Putte beweren, dat wij *overvallen* zijn geworden.

Zeer onedel tracht hij nu de schuld te werpen op het gebrek aan diplomatischen takt der heeren Loudon en Nieuwenhuyzen en op de ongehoorzaamheid der heeren Van Lansberge en Pel. Hij alleen is schuldig. Hij had moeten telegrafeeren:

„Ik ben minister en dus verantwoordelijk. Ik wil geen verovering noch inlijving, want dat is misdaad."

Maar voor het *recht* der Atjehneezen op hun land heeft hij geen gevoel. Hij doet het voorkomen alsof zij getuchtigd moesten worden, omdat zij de zee onveilig maakten. Maar terwijl wij den *machteloozen* Sultan van Atjeh wegens onveiligheid der zee beoorloogden, liet de machtige roofstaat tusschen Oost-Friesland en de Schelde, volgens de officieele *Javasche Courant* zelve, ongestraft een Duitschen driemaster afloopen in de wateren van Boeton, waar onze zeemacht politie houdt, en een Javaansch vaartuig door zeeroovers leegplunderen in de nabijheid van Soerabaija, onze eerste oorlogshaven. De *Javasche Courant* verzweeg andere gelijktijdige straffelooze zeerooverij, zooals bij de Meindertsdroogte, vlak nabij Java's noordoostkust. Het Zwitsersche spotblad *Postheiri* zeide dan ook vóór veertien jaren tot de Nederlanders: „Veegt eerst uw eigen boel schoon alvorens dien te willen reinigen bij anderen."

De heer Van de Putte is nog gewetenloozer dan het monster Bismarck, de man van ijzer en bloed. Deze althans bekende, in een droefgeestig oogenblik, aan zijn kreatuur Busch, berouw te hebben over de tienduizenden

menschen, die hij in den oorlog had doen omkomen, over de ontrooving van haren steun aan zoovele moeders en echtgenooten. Maar de schaamtelooze Van de Putte heeft zijn hart toegeschroefd in heersch- en geldzucht.

De Indische mail heeft ons het besluit gebracht, waarbij de planters Sol en De Sturler door den landvoogd Van Rees verbannen werden uit hun land, dewijl zij uitsluitend op eigen gewin bedacht waren. Dit zoude lachwekkend schijnen in den mond van onze regeering, als het niet zoo bedroevend was door schaamteloosheid. Ieder weet dat onze regeering doortrokken is van den geest der Oost-Indische Compagnie. Ieder heeft het woord van Selberg gehoord: „De Oost-Indische Compagnie richtte slechts op onmiddelijk winstbejag haren eenzijdigen blik. Zij blijft ongeneeslijk in onbeschaamdheid. Vroeger verweet zij den Chineezen der ommelanden van Batavia vijftig percent winst te nemen, terwijl zij zelf driehonderd percent winst nam op koffie, zout en opium. Zij beschuldigde vóór vier jaren in het „Koloniaal Verslag" de koningin van Pagattan van het *exploiteeren* harer onderdanen. En haar eigen stelsel heet een „ellendig exploitatiestelsel!"

De Groningers hebben altijd hard gebluft op den moed hunner afgevaardigden. Welnu, de helden Van Houten, Schepel en Goeman Borgesius, hebben nu een gunstige gelegenheid om hunne dapperheid te toonen. Laat hen aan den minister van koloniën deze vraag stellen:

De rijks-ingenieur Roorda van Eysinga werd verbannen en ontslagen, ook met medewerking van den heer Van Rees, *omdat hij te goed was voor den kleinen man*, en de schraapzucht van den geldschieter Dorrepaal brandmerkte, die twintig percent winst nam. De planters Sol en De Sturler werden verbannen door den heer Van Rees, omdat *zij uitsluitend op eigen gewin* bedacht waren.

Waar is nu de grens, die men bereiken moet om niet verbannen te worden? Moet men precies evenveel winst van de Javanen nemen als de Hooge regeering neemt op koffie, opium en zout? Dus driehonderd percent? Niets meer en niets minder?

Onlangs hebben in Zwitserland, nabij Payerne, groote militaire manoeuvres plaats gehad. Er waren tusschen de twintig- en dertigduizend man bijeen. Algemeen roemde men de taaiheid, waarmede zoovele jongelingen de buitengewone vermoeienissen hadden doorgestaan. De *Indépendance Belge* wijdde een zeer waardeerend artikel aan het Zwitsersche leger. In 1870 roemde Von Moltke het als goed georganiseerd en sterk. Het kost daarbij den Staat weinig. Het is onder het volk geliefd en geëerd. De dienst wordt met lust verricht. Onlangs zeide mij een leeraar in de natuurkunde, die zijn jaarlijksch *militaire* gedaan had: „Het speet mij, dat de drie weken om waren; ik had nog wel langer mij willen oefenen." Over het algemeen werden de militairen door de landelijke bevolking goed bejegend.

Een oud moedertje had voor de bij haar ingekwartierden kosteloos een koek gebakken, bijna zoo groot als haar tafel. Eene andere onthaalde de landsverdedigers op overvloed van eieren, kaas en koffie, en zeide: „Dat doe ik, omdat ik ook een zoon bij de troep heb, ik hoop, dat hij ook goed behandeld zal worden."

Maar enkele boeren te Sassel schaamden zich niet, twintig centimes te eischen voor elk glas water van soldaten, die bijna versmachtten van dorst. Ik weet nog niet of zij gerechtelijk vervolgd zullen worden. Wel is dit het geval met de ellendelingen, die tien centimes vorderden voor elk glas water van de ongelukkige slachtoffers der ontsporing bij Guin. Zij worden beschuldigd van: „1o. verkoop van dranken zonder patent te bezitten; 2o. *speculeeren op het ongeluk van anderen.*" Ik ben, goddank! niet opgeleid geworden voor rechtsgeleerde en wist dus niet, dat het tweede misdrijf in de wetboeken voorkwam, maar wensch vurig, dat het overal worde gestraft. Een groot bezwaar echter is het tallooze der schuldigen. Hoe vele wetgevers en werkgevers zullen aan de vervolging ontkomen? Bijna niet één.

Het zal niet noodig zijn lang stil te staan bij eene vergelijking tusschen het Zwitsersche leger en het Nederlandsche. Het laatste is het duurste van Europa, (Kolb, *Handbuch der Statistik*), slecht, „een hoop monteeringen," „een curieuse antiquiteit," impopulair, zonder geest-

drift (hoe weinigen gingen naar Atjeh!) en behaalde sinds zes en vijftig jaren geen andere lauweren dan die in den Jordaan, waarover het zich schamen moet. Met de levendigste voldoening vernam ik, dat daar velen in de lucht hebben geschoten. Anders waren er wel tweehonderd hunner broeders gevallen, in plaats van vijf en twintig.

Maar ik schaamde mij, als oud-officier, te hooren, dat men in de lijken ook revolver-kogels heeft gevonden, afkomstig van officieren. Monsters!

Bijna even gunstig onderscheidt Zwitserland zich van ons land door het gering getal gezanten, die het er op na houdt: te Parijs, te Berlijn, te Rome en te Philadelphia (toch nog vier te veel). Maar terwijl in Nederland zooveel armoede wordt geleden, schaamt onze Wetgevende Macht zich niet jaarlijks tienduizenden guldens weg te werpen aan parasitische gezanten te St. Petersburg, Stockholm, Kopenhagen, Athene enz. Waarom?

Vóór eenige jaren schetste Wyroeboff in de „Philosophie positive" het onderscheid tusschen *de oude diplomatie en de nieuwe staatkunde.* De oude diplomatie had gezanten noodig, want zij hechtte veel aan een „staatkundig evenwicht," al waggelde dit ook gelijk een dronken man steeds heen en weder (volgens het woord van Heine), zij was belust op veroveringen, overzeesch bezit, enz. Wyroeboff gaf aan Frankrijk den goeden raad, de nieuwe staatkunde te volgen. Maar helaas! het is nog niet genezen, ondanks Sedan, van zijn roemzucht. Het veroverde Tunezië en een deel van Achter-Indië, vervreemdde alzoo Italië en Engeland van zich en staat nu alleen, terwijl het op bedenkelijke wijze zijn schuldenlast verzwaard heeft. Het heeft echter Ferry uit den zadel geworpen. De Nederlanders zijn te laf om de misdadigers in Atjeh ter verantwoording te roepen.

De schulden van den Zwitserschen staat zijn gering. Edmond Scherer verkondigde onlangs in *Le Temps* de ketterij, dat de demokratische besturen de duurste zijn. Hij leze eens in de *Revue des deux mondes* van 1 Oct. jl. het opstel van Laveleye en hij zal beter ingelicht zijn. Zeer zeker is het Fransche bestuur duur, maar dit ligt aan

den anti-demokratischen trek der Franschen naar landsbetrekkingen, uniform en galon, aan hunne ijdelheid. Mevrouw De Stael zeide even juist als aardig: „De omwentelingen zullen in Frankrijk ophouden als art. 1 der Grondwet luidt: „Ieder Franschman is ambtenaar." Een prefect te Parijs of te Lyon heeft 60,000 tot 80,000 franken inkomen 's jaars, het Hoofd van het Zwitsersche Eedgenootschap daarentegen slechts-. . . 13,000, zegge dertien duizend. Zoo is het in alle rangen. Een minister of directeur van een Kanton of Staat heeft ten hoogste vijfduizend, een hoogleeraar zesduizend. En toen ik te Chatel-Saint-Denis, in de herberg, waar ik dagelijks at, daarover mijne naieve, monarchale verwondering te kennen gaf, zeide het buffetmeisje: „O er zijn altijd liefhebbers genoeg!"

Hier begrijpt ieder, dat de ambtenaar de dienaar van het publiek is. Men wordt hier dan ook niet gekwetst door den hoogen toon van een bureau-commies of door de onbeschoftheid van een sujet als Weitzel, die schrijven durft: „het publiek belang kan slechts bevorderd worden door het ontslag van sujetten als Ratelband."

Die democratische geest blijkt ook uit het spoorwegwezen. Wel is ook hier de eerste klasse de bedeelde derde klasse, gelijk in alle andere landen, want een besmettelijke ziekte, gelijk cholera, berri-berri, pest van het kapitalisme, enz. tast ten laatste ook de sterkste gestellen aan. Maar men heeft, b. v. ter wille van het publiek, tusschen Lausanne en Villeneuve, een afstand, die door den stoomwagen in een uur wordt afgelegd, twaalf stations en halten, en dagelijks zeven tot tien treinen in elke richting. En toch zijn daar de drie volkrijkste plaatsen: Lausanne met slechts 30,000 inwoners, Vevey met 8000, Montreux met 6000. Waar ter wereld vindt men de wedergâ van zulk een voorkomendheid jegens het algemeen? Daarvoor waken de volksvertegenwoordigers, al ontvangen zij ook slechts zes franken per dag, wel te verstaan onder voorwaarde, dat zij de zitting bijwonen.

Het onderwijs is hier tamelijk goed, maar draagt het Kainsmerk der staatszorg. Michel Bréal, een rijks-professor, schreef onlangs: *La politique en se mêlant aux*

questions d'instruction, a achevé de les obscurcir et de les fausser.

Van de twee kluisters, die altijd het menschdom gekneld hebben: goddienerij en misbruik der staatsmacht, hebben de Zwitsers den laatsten meer afgevijld dan den eersten.

Ik ken een knaap van zestien jaren, die hier op school nog nooit den naam van Voltaire gehoord heeft, want Voltaire smeerde nooit christelijke boter op zijn deïstische boterham, gelijk Marie Anderson zou zeggen. Ten uwent echter is men niet minder ontrouw aan de waarheid. Durft een enkel rijks-onderwijzer de leelijke daden van Willem den Zwijger, Maurits, Willem III enz., aan zijne leerlingen verhalen? Ja, zie eens, hoe zelfs de schandelijke koloniale staatkunde gehuldigd wordt. Zoo gij uit de schoolboeken inlichtingen wilt putten omtrent Coen, Warren, Hastings, Van den Bosch en dergelijke uitzuigers, wordt gij naar wensch bediend. Maar ik tart u, mij in eenig historisch handboek de geschiedenis van den model-landvoogd Martin in Fransch-Indië te toonen. Volgens den kolonel Malleson („The French in India") verrichtte hij *wonderen* door zijne menschenliefde. Nu, als John Bull iets goeds zegt van een Franschman, kan hij veilig op zijn woord geloofd worden. De inboorlingen beschouwden, onder zijn bestuur, de Fransche kanonnen als opgesteld om hen te beschermen.

In alle leer- en handboeken worden eveneens het christendom en de „christelijke deugden" verheven, ten koste van andere godsdiensten en hunne belijders.

Een stokpaardje, door bijna ieder bereden, is de onverdraagzaamheid en de dweeperij der Mahomedanen. Vermoedelijk zullen na den 4en Nov. onze wetgevers weer duchtig liegen over het *fanatisme*, dat in Indië *ontwaakt*. Lees daarvoor: ontevredenheid over den belastingdruk. Volgens het *Bataviaasch Nieuwsblad* doet de bevolking in Bantam van de zeven dagen ten minste drie dagen heeredienst; de Javaansche landbouwer betaalt voor zijn rijstveld *dertig percent* der bruto-opbrengst aan belasting en zij, die er een ander bedrijf bijvoegen, zooals timmerman, karrevoerder, vischverkooper enz., *zestig percent*. In de jongste *Bijdragen*

van ons Instituut voor Indische volkenkunde, vindt gij Bataksche liedjes als volgt: „we moeten wachtdiensten vervullen! en koffieplanten! wat hebben we het toch hard! Als we het ongelukkig treffen, moeten *wij* naar de koffietuinen, terwijl de anderen naar de markt gaan. Als de Hollanders weg waren, zouden we 't wellicht rustiger hebben." Een Maleisch minnedicht luidt: „Onder de Hollanders zijn wij zelfs niet zeker van de rijst, die reeds bij onze lippen is."

In alle christelijke geschiedboeken zult gij de gruwelen der Arabische of Barbarijsche zeeroovers in de Middellandsche Zee vermeld vinden, gekastijd door Karel V, maar slechts één auteur, de rechtzinnig-katholieke graaf de Mas-Latrie, was eerlijk genoeg te schrijven: „Wij gelooven, dat de statistiek der afschuwelijke misdaden, waarvan de Middellandsche Zee het tooneel geweest is van de elfde tot de zestiende eeuw, zoo het mogelijk ware haar op te maken, ten laste der christenen een zeer zwaar aandeel zou brengen in de plunderingen en verwoestingen op zee, die wij te gemakkelijk op rekening der barbaren werpen."

Het zwaarste misdrijf van dezen aard werd gepleegd niet door Arabieren, maar door inwoners van Pisa. Tegen het eind der maand Juli, in het jaar 1200, lagen drie Pisaansche galeien ten anker in de haven van Tunis, nabij drie groote Muzelmansche schepen, die bevracht waren en gereed tot vertrek. Eensklaps, en zonder de minste uittarting, vallen de Italianen de Arabische schepen aan, kwetsen de matrozen, schenden de vrouwen en voeren de drie schepen naar twee andere Pisaansche vaartuigen, die in de haven waren. De schrijvers van het tolkantoor te Tunis, christenen in dienst der Mahomedanen, verzoeken den Pisanen, hunnen buit terug te geven; als ware zeeroovers weigeren dezen en kiezen het ruime sop. Maar ter hoogte van Kaap Farina, ontmoeten zij de vloot van Sultan Almohade. Zij verdienden gevangen genomen en gekastijd te worden, ten minste beroofd en in de boeien geklonken. De Arabische admiraal vergenoegde zich met de gestolen schepen terug te nemen, zonder zelfs de teruggave der koopwaren te vorderen. De plunderaars deden den Arabieren

zeggen, dat zij zich schadeloos konden stellen voor hunne verliezen op de andere Pisaansche schepen, te Tunis gestationeerd!

De gouverneur van Tunis, minder goedig dan de admiraal, stelde de beroofde Arabieren schadeloos van het Tunezische koren, dat den Pisanen toebehoorde.

Daarna eischte hij te Pisa kastijding van de roovers en een vergoeding van de christenen te Tunis, op wier koren hij beslag had gelegd. De Italiaansche stad weigerde en de Pisaansche kooplieden, de verbittering van het volk vreezende, verlieten Tunis. Hunne goederen werden in bewaring genomen, maar er werd niet aan geraakt. Toen de Pisanen eindelijk terug kwamen, vonden zij ze ongeschonden. Niemand toonde hun eenigen wrok.

De predikers der redemptoristen, Franciskanen en Dominikanen werden in Tunis volmaakt goed ontvangen. De handel, waarbij beide partijen haar voordeel vonden, deed het godsdienstig antagonisme zwijgen.

De christenen genoten veel gunsten in Barbarije; vele duizenden hunner dienden in de legers der Arabische koningen, wier harems ook christelijke slavinnen bevatten, *wien men veroorloofde haren godsdienst uit te oefenen.*

Nu genoeg. Als gij leest over ontwakend fanatisme in Indië, wijt het dan aan de schraapzucht onder kiesvereenigingen en wetgevers.

Keeren wij terug tot Zwitserland. De pers is hier geheel vrij. Drukpersvervolging van regeeringswege moet gij zoeken bij den landvoogd Van Rees „den uitstekendsten banierdrager" (volgens Van de Putte) „van de (Nederlandsch) liberale beginselen."

Het recht van vereenigen en vergaderen is hier ook zoo goed als onbeperkt. In Nederland ligt het op sterven. De *Tijd* wil het genezen met het Evangelie en de stokken en degens van Stork en Schermbeek. Dit doet mij denken aan eene dame te Genève, die, op den raad van den geneesheer: „Geef uw dochtertje kinine en bid veel," antwoordde: „Als ik haar genezen kan met bidden kan ik de kinine wel uitwinnen."

De *Standaard* roept ook om *hulp van Boven.*

Toen wij voor veertien jaren smadelijk waren verjaagd gewordén uit Atjeh, schreef de overste De Rochemont eene brochure onder den titel „Bemoediging," met het ontmoedigende slot: „God helpe ons!" Ik zond ze ter lezing aan een vriend en kreeg ze terug met het antwoord: „God wordt nooit geroepen als geneesheer, maar altijd als doodgraver."

De Nederlandsche *bourgeoisie* en hare pleibezorgers hebben in de laatste dagen veel woorden ten beste gegeven over de Indische pakketvaart en de hulp te verleenen aan de Indische suikernijverheid. Zij hebben zeer veel medelijden getoond met de moederlandsche reeders, scheepsbouwmeesters, enz., maar geen woord gerept over de Indische belastingschuldigen. Alleen de heer Armand Sassen en de *Amsterdammer* en de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* waren rechtvaardiger. Maar allen zonder onderscheid doen het stilzwijgend voorkomen, alsof wij in Indië moeten blijven. Over den plicht, zoo spoedig mogelijk heen te gaan na drie eeuwen uitzuiging zonder opleiding tot mondigheid.... geen woord. Niemand heeft de puntjes op de i's durven zetten. Niemand heeft durven spreken over onze schraapzucht. Des te meer heeft men gehinkt op twee gedachten.

De heer Van der Mandelen heeft beweerd, dat *door het monopolie* de stoomvaartdienst slecht was, maar toch wil hij weder een monopolie. *Het Vaderland* noemt de ellendige suikerwetjes van den kruimeligen, krenterigen, uitzuigenden Sprenger van Eyk *kleinzielig*, maar durft niet voorstellen, ze te verwerpen. Over het *recht* der inboorlingen van Insulinde op openstelling hunner havens voor den wereldhandel zwijgt ieder even laf. Maar als Bismarck de kustvaart op Duitschland voor ons belemmert, schreeuwen allen „als magere varkens."

Om de uitsluiting van de Engelschen te verdedigen heeft men de toevlucht genomen tot.... militaire beschouwingen! Sinds een en zeventig jaren hebben wij geen enkelen oorlog met Europeesche mogendheden gehad. Verbeeld u dat men gedurende al dien tijd de werken des vredes had ingericht naar de wenschen van die militaristen! Neen, mijne heeren, gij zijt wangunstig

op de Engelschen. Maar waarom behalen zij meer winst? Omdat zij meer ondernemingsgeest hebben, minder schraapziek [1]), minder benauwd en minder slaperig zijn.

In een geschil met Nederland over een handelsvraagstuk legde Canning den vinger op de wond, door het bekende versje aan te halen:

The great fault of the Dutch
Is giving too little and asking too much.

(Het groote gebrek der Hollanders is, te weinig te geven en te veel te vragen).

Even juist maar ruwer drukte een resident op Java het uit. Hij bezat een grooten, vraatzieken hond, die, na zijn behoorlijke portie rijst te hebben naar binnen geslagen, telkens blafte tegen de kleinere hondjes, die ook iets van het overblijvende maal wilden hebben. „Zie!" zeide hij, „daar heb je het beeld van onze regeering; het beest vreet zijn bast vol, maar gunt een ander niks."

Die schraapzucht is bij ons volk, of juister bij onze gegoeden, door eeuwenlange beoefening een *instinkt* geworden. Zij is niet geboren uit onze koloniale staatkunde, maar er wel door ontwikkeld geworden. Reeds in de eerste helft der zestiende eeuw klaagde de bevolking van Madrid over den gelddorst der Nederlanders, die Karel V gevolgd waren naar die hoofdstad. Hij overlaadde hen met goud, maar zonder hen te verzadigen (Baumgarten, *Geschichte Karl's V*). Het eenige middel om dat instinkt te verbeteren is mededinging tegen den vreemdeling.

Men zal iemand zonder kapitaal moeilijk doen begrijpen hoe men na de dure, beschamende lessen met het monopolie der schraapzieke *Indische Spoorweg-Maatschappij* en na de bewijzen van veilheid onder onze wetgevers nog ijveren kan voor een monopolie van een Indische pakketvaart aan Nederlanders.

Het monopolie, dat men bepleit, is niets anders dan het nemen van geld uit de zakken der zes en twintig

---

1) Engeland ontvangt uit Java bijna al de suiker, Nederland bijna niets. Zoo begint het ook te gaan met de thee, den kinabast, enz.

millioen arme Insulinders, om het te storten in de zakken van enkele rijke moederlanders.

Te midden van al die hebzucht heeft men de onbeschaamdheid gehad, *de gezonde beginselen* der staathuishoudkunde aan te halen. Jaren geleden vroeg een geleerd genootschap: „Welken invloed heeft de staathuishoudkunde gehad op Nederlandsch-Indië?" Multatuli antwoordde spottend: „Welken invloed heeft de staathuishoudkunde gehad op den Dey van Algiers?" Men spreekt over toepassing der staathuishoudkunde op een toestand, saamgelapt uit gedwongene koffieteelt, gedwongen suikerteelt, heerediensten, opiummonopolie, zoutmonopolie, sluiting van de meeste havens voor den wereldhandel, enz.

Ook ik huldig gaarne gezonde beginselen, maar verlang dan ook consequent handelen. Geen sparen van de geit en de kool beide!

Met welk recht sluit gij uwe meeste havens in Indië voor den wereldhandel? Gij blijft ten minste consequent in uw uitzuigingswoede. Vóór de Fransche omwenteling deedt gij steeds in de verdragen bedingen, dat de Schelde gesloten zou blijven, opdat Antwerpen niet zou deelen in de winsten van Amsterdam, Rotterdam, Dordrecht, enz. Europa noemde u daarom een *vampyr*. Frankrijk maakte België vrij. Later verweet prof. Veth u, dat gij als een *vampyr* Indië tot op het gebeente uitzuigt. Wanneer zult gij die verachtelijke rol toch laten varen? Schaamt ge u niet over het feit, dat de grensbewoners der Saharawoestijn in Algerië, dat slechts éène kust bezit en eerst sinds vijftig jaren de „weldaden" der Fransche heerschappij geniet, gemiddeld jaarlijks *tienmaal* zooveel in- en uitvoeren met schepen als de bewoners der talooze eilanden van Insulinde, die reeds sinds drie eeuwen de „zegeningen" onzer heerschappij genieten?

Even onvolledig of onoprecht is men geweest in het behandelen van de suikerwetjes. Men heeft weer geschermd met de staathuishoudkunde. Als het er op aankomt de Javanen te bestelen, heeten zij onmondig, maar als zij staatshulp behoeven, worden zij eensklaps mondig verklaard.

Niet alleen *De Standaard*, maar zelfs *Recht voor Allen*

en het *Groninger Weekblad* hebben de Indische suikerfabrikanten en de moederlandsche grondeigenaars op éene lijn gesteld. De laatsten zijn altijd vrij geweest, de eersten niet. Maar ik pleit veel minder voor die Europeesche suikerfabrikanten dan voor de Javaansche suikerplanters. Dezen zouden, bij ondergang der suikernijverheid, uit armoede misschien overslaan tot *opstand*. En vooral verlieze men niet uit het oog, dat onze wetgevers sinds vijftig jaren aan de bewoners van Insulinde achthonderd vier en veertig millioen gulden hebben *ontstolen* door schennis van belofte en valsche boekhouding, ondanks ministerieele verantwoordelijkheid, wetboeken, eeden tot bescherming van den inboorling, procureurs-generaal en dergelijke fraaiigheden. Het maatschappelijk vraagstuk en het koloniale vraagstuk ontstonden beide uit *weerzin in teruggave van gestolen geld*, slechts met dit onderscheid, dat in het eerste de wetgevers den diefstal door de kapitalisten bevorderden met behulp van schandelijke wetten, en in het tweede vraagstuk zelven rechtstreeks stalen voor de moederlandsche kiezers.

Het is nu eene goede gelegenheid om bij de suikerteelt terug te keeren tot *dwang*. Maar men make dan tevens de loonschaal voor den inboorling opklimmende, in plaats van afdalende, gelijk zij vroeger was. Men legge aan elken fabrikant een minimum van opbrengst op en tevens boete bij wanlevering. De landvoogd behoeft dan niet de macht den een te begunstigen boven den ander.

Ook ik wensch niet steeds den inlander onmondig te houden, ook ik geloof aan zijne volmaakbaarheid, maar ik twijfel aan zijne geestdrift voor vrijen arbeid, opgewekt door onvoldoend loon. Een onmondig volk mist gelijk elk kind, assiduiteit. En het is minder de vraag, of de Javaan den arbeidslust heeft, dien onze „liberale" Kamerleden hem toekennen, het komt er meer op aan of de moederlanders daarop geld durven wagen. Men vervalscht steeds het vraagstuk door niet genoeg onderscheid te maken tusschen dwang en exploitatie. Het te lage loon was de kanker.

Zoo de inlander, ondanks drie eeuwen uitmergeling,

rijp is voor vrijen arbeid, bezit hij zulk eene zeldzame, onuitroeibaar edele bewerktuiging, dat hij onze ruwe heerschappij waarachtig niet behoeft. Rol dan uwe matten maar op.

Ik herhaal: waarom sluit gij zooveel havens? Uit vrees voor inbraak op het zout- en opium-monopolie? Maar denkt toch aan de gezonde beginselen der staathuishoudkunde. Uit vrees voor invoer van wapenen? Maar gelooft gij dan niet, wat de majoor Kielstra in de jongste aflevering van *Den Gids* vertelt, dat aan de *algemeene tevredenheid* der Maleiers met onze heerschappij *niet te twijfelen* valt? [1])

Nu nog een enkel woord over het lastige „recht." *Met welk recht zijn en blijven wij in Insulinde?* Groningen! gij heet het bolwerk van het Nederlandsche liberalisme. Gij hebt een akademie met hoogleeraren in de rechten en studenten, die akademische proef-

1) De heer K. bepleit ook het modderen der zendelingen met Jezus' voorschriften, het verbranden van de dorpen der vijanden en het plegen van „*barbaarsche weerwraak*" jegens de inboorlingen. Hij spot met den vooruitgang der philantropie.

De heer K. prijst ook hemelhoog den dwingeland Michiels, die, volgens den *Max Havelaar*, zijn geweten „*gesuspendeerd*" had.

Das ist der Fluch der bösen That,
Sie immer Böses musz gebähren 1).

Geheel in strijd met den voorlichter Kielstra, schrijft een ambtenaar bij het Binnenlandsch Bestuur in *De Indische Gids* van 1 Nov. jl., over Sumatra's westkust: „Europeanen worden door vrouwen en meisjes zorgvuldig ontweken..... Een Europeesche vrouw, die in de binnenlanden zonder behoorlijk geleide op de markten en elders zich vertoont, wordt door de mannen met liederlijke taal en gemeene allures begroet.... Ons Reglement voor het rechtswezen vormde een ijsberg tusschen bestuur en volk, en onze inlandsche officieren van justitie, elk met dertig gulden 's maands inkomen, zorgen wel dat de ijsberg blijft bestaan niet alleen, maar ook dagelijks nog grooter wordt.... De bevolking is overgeleverd aan de willekeur van haar hoofden; zij moet als cultuurdienst voor een steeds afnemende productie veel werk verrichten voor weinig geld, driemaal meer arbeiden dan bij een doelmatig beheer noodig zou zijn.... Meer dan ooit vlottend, zwerft ze van de eene plaats naar de andere om het geluk te vinden, dat ze onder het tegenwoordige régime wel nimmer verkrijgen zal." Herinner u ook de versjes der inlanders in mijn laatsten brief.

Zoo gemoedelijk lichten *De Gids* en de majoor Kielstra hunne onwetende landgenooten in. „Ons volk is verleugend."

1) Dat is de vloek der slechte daad, dat zij altijd het slechte moet voortbrengen.

schriften maken. Gij hebt gepromoveerde, rechtsgeleerde afgevaardigden op het Binnenhof. Legt hun allen die vraag eens voor, ook aan uw gepromoveerde dominé's.

Gij kunt dit te eerder doen, want de heer Maurice Wahl, mede-arbeider aan de krant van Gambetta, beantwoordt die vraag met te zeggen: „wij bekennen weinig lust te hebben in *akademische* vraagstukken."

De heer Wahl bezit een huis met een tuin, rijk aan vruchten. Twee gendarmes komen gewapend bij hem binnen. Zij halen voor honderd franken aan vruchten weg en leggen veertig franken op tafel. Den volgenden morgen komen zij terug en dwingen hem tot den koop van zout, waarop zij driehonderd percent winst nemen, en van Engelsche katoentjes, *good for niggers* [1]), zwak als rag, die reeds „scheuren als men er naar kijkt."

De heer *Wahl.* — „Met welk recht doet gij dat?

De gendarmes. — „Wij bekennen weinig lust te hebben in academische vraagstukken."

Groningers, alle koloniale staatkunde is verlies van hart, karakter, rechtvaardigheid, eerlijkheid, oprechtheid, beginselen, ondernemingsgeest, achting en.... geld. Ja, ook van geld.

Maar niemand wil dit bekennen. Gij kent de geschiedenis van eenige Zigeuners, die bij een rijkaard kwamen om muziek te maken en eenige stuivers te verdienen. Een lakei liet hen in de voorkamer gaan.

Een hunner zag op de kast een flesch staan. Hij nam er een slok uit en riep: „Heerlijk!" De anderen volgden zijn voorbeeld. Ieder riep na de teug: „Heerlijk!" Zij hadden allen.... inkt gedronken! Zoo is het met de koloniale mogendheden. De Engelschen drinken inkt in Egypte en Birmah, de Franschen in Tonkin en Madagaskar, Bismarck in Zanzibar en Kameroen, de Nederlanders in Atjeh. Maar niemand wil het bekennen. Allen roepen: „heerlijk!" Met andere woorden: „wij breiden onzen handel uit." Maar de Noren, die hunne overzeesche bezittingen aan Frankrijk verkochten, hebben nu gemiddeld *negentien malen* zooveel scheepstonnen als de Franschen.

---

1) Goed voor negers.

O ja, ik vergat bijna, dat de overheerschers de overheerschten *beschaven*.

André Gill bracht dien beschavingsarbeid in beeld op een prent. Men ziet daar een Engelsch soldaat. Uit zijn zak steekt een opiumpijp. In zijne linkerhand houdt hij een bijbel. Met de rechterhand doorsteekt hij een Kaffer. Terwijl de zwarte heiden ineenkrimpt van doodspijn, roept de christelijke Brit met voldoening uit:

„Alweer één beschaafd!"

III.

„Er is," zegt de bijbel, „in den hemel meer blijdschap over één zondaar die zich bekeert, dan over negen en negentig, die de bekeering niet van noode hebben." Ik zal doen gelijk de hemelingen van den bijbel en mij dus hartelijk verblijden over de bekeering van den heer Nederburgh, te meer omdat er in Nederland geen negen en negentig bekeerden te vinden zijn, over wie ik matige blijdschap kan gevoelen. Hij, vroeger lid der Indische „Hooge" regeering, dus de lafste regeering van den aardbol, heeft den zeldzamen moed gehad, te pleiten voor het verlaten van Atjeh. Maar helaas! mijne blijdschap verkeert terstond in droefheid, want hij wordt om zijn moed aangevallen door een meester in de rechten, prof. De Louter. Het is waar, deze is hoogleeraar in het *Indische* staatsrecht, dat gelijk staat met Europeesch onrecht, zooals militair recht dikwijls niets anders is dan burgerlijk onrecht. De professor zwijgt zeer diplomatisch over het *recht* op bezetting van Atjeh, maar zwetst des te meer over hetgeen hij de eer en den pl[illegible] der natie noemt, door den rechtsgeleerden Montesquieu *misdaad* geheeten. Maar zoo hij meent wat hij zegt, is hij zelf een eer- en plichtvergeten staatsburger, door niet aan het hoofd zijner studenten met slaande trom en vliegende vaandels Utrecht uit te rukken, den Atjehnees te gemoet.

Paul Bert had gelijke dwaalbegrippen als prof. De Louter, maar waagde ten minste zijn huid. Prof. De Louter handelt liever gelijk Van de Putte, Loudon, onze

kamerleden, Rouvier, Jules Ferry en de dominé's die zeggen: „Doe naar mijn woorden, maar niet naar mijn werken." Zij blijven op hun stoel zitten, met de voeten op de stoof, en zingen:

L'Annam)
L'Atchih) est un pays charmant! [1])

Ook de oud-kolonel Van Zuylen dringt aan op dienstneming als soldaat op Atjeh als een *eervol* bestaan. Ik noem het een *eerloos* bestaan. Ik vind het òf onnoozel òf noodlottig òf verachtelijk, Indisch landsdienaar te zijn. Men herinnert zich uit Multatuli's geschriften, dat hij in Indië een bijzonder verachtende wijze had om het woord *ambtenaar* uit te spreken. Ik zoude mij dan ook schamen, officier en rijks-ingenieur in Indië te zijn geweest, konde ik niet tot mijne verontschuldiging aanvoeren, dat ik bij de keuze niet wist wat ik deed. Onze schrijvers hadden mij behoorlijk verleugend. Eerst in 1860 gingen mij langzaam de oogen open door het lezen van *Max Havelaar*. Het zaad viel in dankbare aarde. Ik dichtte terstond den *Vloekzang*: „De laatste der Hollanders op Java" [2]), en ruim drie jaren later had ik reeds zulke vorderingen in rechtsbesef gemaakt, dat de onderkoning of „dievenbaas" over Indië mij niet-eervol ontsloeg en wegjoeg, wat zeggen wilde: „Gij deugt niet voor ons schurkenwerk. Wij hebben ons in u vergist."

De Tweede Kamer heeft sinds twee en twintig jaren op dat oordeel haren goedkeurenden stempel gedrukt.

Met den kolonel Van Zuylen kan ik niet van gedachten wisselen. Onze uitgangspunten verschillen hemelsbreed. *Pour disputer ensemble il faut être du même avis* [3]). Hij kan echter tot de verdediging van zijn aanbeveling aanvoeren, dat hij zelf zijn gezondheid en leven in Atjeh gewaagd heeft. Niemand heeft dus het

---

1) Annam)
Atchih) is een kostelijk land!

2) Die zang werd door de Commissie der Koloniale Tentoonstelling te Amsterdam, waarin „liberalen" als Veth, Bosscher, Wertheim zitting hadden, afgewezen.

3) Om met elkander te disputeeren, moet men van dezelfde meening zijn.

recht zijn eerlijkheid te verdenken. Maar hij ga verder. Hij drukke zijn kranten-artikel over als brochure en plaatse tegenover den titel de prent uit *Le Charivari* van 12 Nov. jl., met het onderschrift: Men ziet daar in Tonkin een vermagerd, uitgeteerd, bloedarm soldaat, een doodshoofd onder den kolonialen helmhoed, die de wacht betrekt onder een slagregen, tot de knieën plassende in een moeras, stoïcijnsch en tevens onheilspellend zeggende: *Et dire que ça coûte des millions par an pour avoir le droit de jouir de cette colonie!* („En te zeggen, dat het millioenen 's jaars kost, het recht te hebben op het genot van deze kolonie!") Laten de weinige eerlijke bladen in Nederland, tot afschrik van alle onbedachtzame arme jongelingen, die prent achter het raam van hun redactie-bureel ophangen, en daarnaast de plaat van *De Lantaarn*, waarop dr. Van Eyk het zieltogende *Insulinde* geneest met een Neurenberger soldaatje. Het hartelooze bakkes van onzen minister van koloniën is even onbetaalbaar als het lijkachtige gelaat van den armen vechtheld.

Het gehuichel over de Indische begrooting op het Binnenhof nam weder een aanvang. Ik hoop de laatste te zijn om de ellendelingen Sprenger Van Eyk en Van Rees te verdedigen, maar ik vind het schandelijk laf, dat degenen, die hen vóór twee jaren het walgelijkst hebben bewierookt, zooals de baron Van Dedem (dien ik o. a. geteekend heb in *Recht voor Allen* van 10 Sept. jl.) en zijn waardige „vriend" Van Gennep, hen tot zondebokken maken, nu zij door de crisis in den steek worden gelaten, na met de meeste voorkomendheid, volgens de schraapzucht van de Kamer en de vieze kiesvereenigingen de Insulinders te hebben belast en uitgezogen. Maar zij zijn niet te beklagen. Zij werden uitverkoren om hun karakterloosheid en wisten dit. Zij wisten ook, dat zij te doen hadden met het uitschot der natie, wat hart, beginselen en eer betreft, met het meest geminachte lichaam. Men kan dus ieder hunner to[illegible]egen: *Tu l'as voulu, George Dandin* [1]). Zij zijn zelfs uit [illegible] onedeler stof gevormd, dan de pas overledene

1) Gij h[illegible] [illegible]et gewild, George Dandin.

Arthur, oud-president der Vereenigde Staten, *carpet-bagger* [1]), *stalwart* [2]) *politician*, die tot het hoogste punt van macht verheven, begon te gevoelen, dat hij meer verplicht was aan zijn land dan aan zijne smerige verheffers.

Ik begrijp, dat er menschen en volken zijn, die ter goeder trouw een ander volk overheerschen en willen beschaven. Daartoe behooren de Franschen en Engelschen. Maar zij beseffen dat dit geld kost en tasten dan ook in hun beurs, vooral de Franschen. Wat ik echter vuil, vies vind, is het overheerschen van een ander volk om er geld uit te trekken, drie eeuwen lang, zonder het op te leiden tot zelfbestuur. Ons laaghartig streven is tevens *onderdanigheid* aan te kweeken en te onderhouden, zoowel in het moederland als in Indië. „Wat de heeren wijzen, moeten de boeren prijzen."

De Franschen en Engelschen trachten te beschaven en geven daarvoor millioenen. De Nederlanders beschaven niet, maar eischen millioenen en stelen ze zelfs, en verlangen daarvoor onderwerping en dankbaarheid.

Leer wat Busken Huet in zijne *Nationale Vertoogen* en dr. Th. Abrahamsz in het jongste October-nummer van het Indische *Tijdschrift voor Landbouw en Nijverheid* daarover zeggen.

„Voor het opkomend geslacht bij groote volken is de nationaliteit waartoe zij behooren een steun, een steun, een prikkel, een doel. De nationaliteit der jeugdige Nederlanders daarentegen is slechts een leerschool van bekrompenheid en eigenwaan voor de meer gegoeden, van *zedelijke verbastering* voor de armen. (Huet). „Er zijn natuurlijk uitzonderingen, maar men moet zich in een (Nederlandsche) kolonie bewogen hebben om goed te kunnen opmerken, hoe dergelijke mannen middellijk en onmiddellijk ten onder gewerkt worden, *vooral wanneer zij in 's lands dienst zijn*" . . . .

„De bemanning onzer oorlogschepen is toch wel een monster van het doek, waarvan het Nederlandsche volk geweven is. Welnu, leer haar kennen zooals schrijver

---

1) Hier: slippedrager.
2) Stalknecht.

dezes (dr. Abrahamsz) ze kent; bestudeer haar in haren levenslust, hare vroolijkheid, hare vermaken; vergelijk haar met die van andere natiën, die der Duitschers, der Franschen, der Engelschen, der Russen en altijd valt de vergelijking in haar nadeel uit. Men gevoelt het, het *fond* dier menschen is goed, door en door goed, beter wellicht dan dat van evengenoemden, maar er hapert iets aan hun levensgeluk, aan de natuurlijke uiting hunner mannelijke kracht. De zoogenaamde tucht waaronder zij leven *is* geen militaire tucht, alleen door de wet geboden en uit eerbied voor deze gehandhaafd.

Het is niets anders dan de ook daarbuiten bestaande *onderdanigheid* van den *man* voor den *meneer;* van den sjouwerman voor zijn principaal (men noemt dat, God betere 't, «patroon» of beschermheilige. R. v. E.)

„In houding, kleeding en manieren, in alles spreekt zich de met lijdelijk verzet gepaard gaande botte onderwerping aan het noodlot uit. Jenever is de eenige vreugde; een botte vloek de eenige uiting van geestdrift; een onzinnige kermisdeun de eenige van gevoel."

„En zoo is het niet alleen bij de marine, maar daarbuiten is het evenzoo."

„De Nederlandsche vierde stand gevoelt zich zedelijk gedeprimeerd. Waardoor dit komt, willen wij hier niet trachten na te gaan, maar alleenlijk de hoop uiten, dat het algemeen stemrecht, hetwelk in de lucht zit en dat alle Nederlandsche weesmeisjes gezamenlijk niet kunnen verhinderen, hierin verandering ten goede zal brengen.

„Moge de beweging, die daar zeer terecht naar streeft, goed geleid worden!"

Deze uitspraken ontleenen dubbel gewicht aan de geringe mate van vrijheid onder Van Rees „den uitstekendsten banierdrager der (Nederlandsche) liberale beginselen."

Niet alleen verlangen wij kruipende gehoorzaamheid, maar wij zijn ook schriel, zoowel in het moederland als in Indië. In andere landen past men het voorschrift toe: „leef en laat leven." De Nederlanders hebben dit slechts in den mond. Reeds Heath beweerde in *The*

rise and fall of Amsterdam [1]), dat nergens de handel zoo keutelig is als ten onzent. Nergens doet hij zoo weinig ook anderen in de winst deelen.

Velen zijn zeker geneigd dat ongunstig oordeel toe te schrijven aan ingenomenheid van John Bull tegen de *damned Dutchmen* [2]). Maar dr. Abrahamsz vonnist even streng. Een Engelsch spreekwoord zegt: „Betaal een man dubbel en hij zal het werk doen van drie," terwijl het bijna een Hollandsch spreekwoord mag genoemd worden: „betaal een man half, misschien doet hij bij vergissing nog wel heel werk" (bl. 363).

De Engelschen overtreffen ons, omdat zij niets ten halve doen. Maar let bij voorbeeld op onze komieke benauwde wijze van veroveren in Atjeh. „Als een ding waard is gedaan te worden, is het ook waard *goed* gedaan te worden," heeft de Prins van Wales tot knapen bij de opening van een school in Londen gezegd. „Als er betaald moet worden, moet er ook goed betaald worden." (*Ibidem*).

Bij ons niets daarvan. Als de koffie daalt op 26 centen het pondje, denkt de minister van koloniën aan verkoop van de Staatsspoorwegen op Java, gelijk iemand die failliet gaat en eenige voorwerpen van de hand zet; hij beknibbelt op de voeding en huisvesting der »veroveraars" in Atjeh en kweekt alzoo berri-berri aan. Maar nauwelijks rijst de koffie weder tot 36 centen, of de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* stelt voor, het nog eens te beproeven met de staatsbaan.

Ook de heer Van Kesteren, die elke maand in *De Indische Gids* de Regeering terecht aanvalt over hare tallooze misslagen, maar vooral de Indische particuliere landbouw-nijverheid, de Dorrepaals, de Van Dedems enz. naar den mond praat, die de kas van zijn tijdschrift en van zijn krant vullen, verlangt dat diezelfde domme, onwetende, schraapzieke regeering de spoorwegen aan zich zal houden, in plaats van aan te dringen op strenger breideling van de particuliere spoorweg-exploitanten en te wijzen op de nadeelen der Staats-exploitatie in België.

1) De opkomst en val van Amsterdam.
2) De vervloekte Hollanders.

Hij, prof. De Louter, onze kamerleden en publicisten praten allen over de staatkunde, gelijk een sterrekundige, die niets van de wet der zwaartekracht weet, zou keuvelen over de beweging der hemellichamen. Eveneens de katheder-socialisten en vele anderen.

Wel is waar heeft die wetenschap nog slechts weinig *wetten* gevonden, dat wil zeggen: voorschriften die geen uitzondering dulden en *nimmer straffeloos geschonden worden*, maar dit is geen reden om ze te veronachtzamen. Als gij des nachts op de Noordzee zwalkt, zult gij de kust liever verlicht zien door vier bakens dan door geen enkele, niet waar? Welnu, laat mij enkele dezer wetten herinneren.

Een maatschappelijk organisme moet gelijkslachtig zijn.

Een Groninger is nog minder gelijkslachtig met een Atjehnees dan met een Belg, van wien hij in 1839 gescheiden moest worden. Dit ter bepeinzing voor prof. De Louter en alle voorstanders van koloniale heerschappij.

Bij voortgaande [1]) *ontwikkeling volgt het nijverheidstype der maatschappij het militaire type op.* Wilt gij dus in Indië eeuwig een militaire type behouden, heb dan staatsspoorwegen, beschermende rechten, onderdrukking der pers, centralisatie, enz. Maar wilt gij eindelijk het nijverheidstype voorbereiden, hink dan niet op twee gedachten. Gij geeft de voorkeur aan het

boven dat van Sicilië, als minder ontzenuwend? Welnu, weeklaag dan ook niet over het gemis van oranje-appelen en druiven. Gij geeft de voorkeur aan vrijheid boven willekeur? Welnu hunker dan ook niet naar de vleeschpotten der Duitschers met hun staatsspoorwegen.

Bij voortgaande ontwikkeling volgt het metafysische tijdperk op het theologische en het wetenschappelijke op het metafysische. Tot naricht voor de lieden die Zondagswetten willen om de kerk te believen.

De ontwikkeling van elk organisme bestaat in dif-

---

1) Er is ook een achteruitgaande ontwikkeling. Zie C. Vogt. „Hérésies darwiniennes" in de „Revue scientifique" van Oct. jl. Daartoe behoort bij voorbeeld parasitisme in de staatkunde, gelijk ons roofstelsel.

ferentieëring, dat is in de staatkunde in verdeeling van arbeid, decentralisatie.

Onder een mondig volk behoort de regeering zich te bepalen tot rechtspleging en landsverdediging. Dus geen staatsonderwijs, geen staatsliefdadigheid, geen staatsgezondheidsdienst. Fonctionarisme leidt tot slavernij. (Zie *The coming slavery* in Spencer's *Man versus the State.*) Let op Duitschland.

Hebben de sociologen gedwaald, weerlegt hen, gij leeraars, professoren, rijksgeneeskundigen, rijksingenieurs, enz., en gaat niet voort met te eten uit een ruif, die u niet toebehoort. De roem eener overwinning op een Spencer of een Multatuli moest u aanlokken. Ik zeide u dit reeds in *Het Nieuwe Schoolblad.* Maar gij zorgt minder voor uw zelfgevoel dan voor uw buik.

En daar er nog zoo weinig wetten zijn, waarnaar staatslieden zich gedragen kunnen, beval ik steeds het *referendum* aan. Men zal dan verlost zijn van het schouwspel van zooveel gewetenlooze wetgevers, die diep ingrijpende beslissingen nemen omtrent onderwerpen, waarvan zij niets weten. En het volk zal dan door schade en schande veel spoediger wijs worden dan nu.

Dat men met louter rechtspleging, zonder verdere staats-tusschenkomst, de socialisten zou kunnen voldoen, zal ik trachten aan te toonen door een enkel voorbeeld. Men wil nu vaststelling van een normalen werkdag door de regeering en wijst op Zwitserland.

Welnu, in den afgeloopen zomer stelde een Zwitsersch fabrikant, wiens onderneming gedreven werd door waterkracht, zijnen werklieden voor, wegens de buitengewone droogte, die de beken uitputte, den arbeid te staken en met dubbele kracht te hervatten na het invallen der regens. Allen vonden dit goed. Maar nauwelijks waren zij weder aan 't werk getogen, of een inspekteur maakte proces-verbaal op over schennis van den normalen arbeidsdag. Aanklacht, proces, boete.

Mij dunkt, de wetgever moest iedere nijverheidsonderneming doen beheeren door een Raad, ook bestaande uit afgevaardigden der werklieden en belast met toezicht op de boekhouding, vaststelling van een rustdag, bepaling van het getal werkuren, verdeeling

van de winst, enz. Onderwerping van de besluiten aan de stemming door al de werklieden. Worden deze door de *bourgeoisie* daarvoor weder te onmondig geacht, zoo zullen zij behooren te wachten tot de ophanden zijnde omwenteling. De «patroons» zullen dan berouw gevoelen over hun verstoktheid.

Men zoude ook, dunkt mij, veel kostbare rechters en advokaten kunnen opruimen door de wettelijke bepaling: «Als eene der geschil hebbende partijen hare zaak wil doen beslissen door scheidslieden, is de andere verplicht zich daaraan te onderwerpen.»

Over de redactie wil ik niet doodvallen. Zij blijve overgelaten aan onze wetgeleerden, geoefend in het doorzijgen van muggen.

De Standaard zoude eveneens een groote schrede kunnen doen tot oplossing van het maatschappelijk vraagstuk door zijn geestverwanten, gelijk baron Van Wassenaar Catwyck, te bewegen tot het naleven van Jezus' voorschrift: «Verkoop uwe goederen.»

De Tijd, die veel eerbied voor bisschoppen heeft, herleze, alvorens te schelden, de socialistische en anarchistische uitspraken van bisschop Bossuet, door Paul Janet verzameld in de *Revue des deux mondes* van dit jaar (? September).

Van godsdolheid tot hondsdolheid is de overgang geleidelijk. Onlangs werden te Odessa vier Russen gebeten door *denzelfden* dollen hond. Twee hunner weigerden onder geneeskundige behandeling te gaan en.... genazen van zelf. Een derde, door dr. Metchnikov aan de geneeswijze van Pasteur onderworpen, genas. De vierde stierf dol.

Recht voor Allen en uw blad hebben reeds hulde bewezen aan den almanak *Vooruit*. Een paar opmerkingen mogen mij vergund zijn.

Dat de *latifundia* Rome te gronde hebben gericht, gelijk Symmachos, op gezag van Tacitus en Plinius zegt, is onjuist. Deze Romeinen spreken elkander dan ook tegen. Zij beweren in éénen adem, dat de landbouw bloeiender was dan eenige andere. Vele landerijen waren slechts een paar vierkante roeden groot.

Tacitus was gewoon aan oppositie, een strijd, zegt

Guizot in zijn *Mémoires*, «waarin de beleediging een sleur en de woede een gewoonte wordt.» Symmachos leze, wat minder donderende landmeters en landhuishoudkundigen getuigden, zooals Columella, herinnerd door Fustel de Coulanges in de *Revue des deux mondes* van Sept. en Oct. dezes jaars.

Nellie verzuimt, in haar opstel over de vrouw, er op te wijzen, dat deze ten onrechte wordt beschouwd als *door haren aard* meer overgeleverd dan de man aan bijgeloof, mysticisme, enz. Het is te wijten aan werkeloosheid, gemis aan bezigheid. Wie vlijtig arbeidt, heeft geen tijd om te denken over geesten, perisprit, enz. Het spiritisme is een vrucht van den boom der luiheid. Nellie leze de verhevene denkbeelden van Guyau in *L'irréligion de l'avenir*. Hij pleit zelfs, maar wetenschappelijk, voor de mogelijkheid van het onsterfelijke onzer ziel.

En hiermede voor heden basta! Het eenige middel om de maatschappij te genezen blijft, niet de staatszorg, maar gelijk ik reeds vóór zeventien jaren in *Het Noorden* schreef: *humaniteit* en *wetenschap*.

IV.

Een dronken Spartaansch soldaat trachtte een lijk overeind te doen staan. Na drie vergeefsche pogingen gaf hij zijn streven op, uitroepende: «Daar steekt iets achter!»

Die soldaat, zegt Leverdays in zijn kostelijk boek *Les assemblées parlantes*, was minder dom dan onze Westerlingen, die sinds een eeuw het parlementarisme overeind trachten te doen staan, maar, ondanks alle vergeefsche pogingen, niet begrijpen, dat er iets achter steekt.

Het stelsel *pèche par la base* [1]). Het rust op allerlei verkeerde begrippen. Het hoofdgebrek is: *gemis aan het gevoel der verantwoordelijkheid*. Men tracht dat gebrek te verhelpen door allerlei huismiddeltjes: census,

1) Deugt niet wegens den grondslag.

bepaling van een minimum-huishuur of van maatschappelijken welstand, uitbreiding van het kiesrecht tot alle »geschikten,» enz. Alles tevergeefs. Eindelijk meent men het geneesmiddel te hebben gevonden in het algemeen stemrecht. »Moge de beweging daarvoor ten goede geleid worden!» schreef onlangs dr. Abrahamsz. Met dien wensch stem ik ten volle in en daarom geef ik een wenk. Na de invoering van het algemeen stemrecht moet Nederland een wedergeboorte te gemoet gaan. Maar tot heden blijft men mijns inziens een verkeerden weg volgen.

Men schijnt al het kwaad te wijten aan onze Wetgevende Macht. Zeer zeker is zij het walgelijkste lichaam in de beschaafde wereld.

Zij mist zelfs de ware vaderlandsliefde. Als in de Fransche Kamer over Duitschland gesproken wordt, trilt elke snaar in elk gemoed. Maar hoe dikwijls ook de Nederlandsche bewoners van Insulinde openlijk het verlangen te kennen geven naar Duitsche of Engelsche heerschappij, de rhinocerossen op het Binnenhof trillen slechts, als de koffie-oogst tegenvalt. In andere landen wordt de volksvertegenwoordiging, hoe verachtelijk zij zich ook toone, ten minste beleefd bejegend door de regeering. Onze Tweede Kamer daarentegen liet zich aanleunen, dat Thorbecke van haar zeide: »Ik zou haar wel naar huis zenden wegens ongeschiktheid, maar er is te veel werk aan den winkel,» of iets dergelijks. Ik laat die logika, die ik niet begrijp, voor rekening van den »eminente,» maar zal toch niet weersproken worden, zoo ik in die woorden minachting zie. De Kamer bleef hem bewierooken. Lamennais zoude onze wetgevers vergelijken met den man, van wien Duclos zeide: »Men spuwt hem in het gezicht, men veegt het voor hem af met den voet, en.... hij bedankt.»

Ik zal nu wel door niemand verdacht worden van partijdige ingenomenheid met onze Wetgevende Macht. Welnu, ik verklaar dat men onrechtvaardig jegens haar is. Men moet rechtvaardig zijn jegens ieder, zelfs jegens haar. Men wijt te veel aan haar, te weinig aan de instelling.

Van de Fransche Wetgevende Macht verklaarde on-

langs *Le Revolté*: «In dien mesthoop geen enkele parel!» Ieder weet, hoe laf de Duitsche Rijksdag zich gedraagt jegens Bismarck en de socialisten, het Engelsche Parlement jegens Salisbury en de Ieren. Ieder weet dat zij de toeneming der ellende en der ontevredenheid niet hebben weten tegen te gaan. Evenmin in de Vereenigde Staten. Waar is de kloof tusschen weelde en ellende, dus de ontevredenheid, het geringst? In Zwitserland. Mag ik dit niet toeschrijven aan het *referendum*, aan de omstandigheid, dat het volk zijne zaken niet doet beslissen door zoogenaamde vertegenwoordigers, maar ze zelf beslist?

Men wane niet dat men het kwaad geneest door goede keuzen. In den eersten Silezischen oorlog riep Frederik de Tweede, in een benauwd oogenblik een krijgsraad bijeen, saamgesteld uit zijne voortreffelijkste veldheeren, *la fine fleur, le dessus du panier* [1]).

Welnu, die uitverkorene mannen, die ieder afzonderlijk een uitstekenden althans een goeden raad zouden hebben gegeven, brachten gezamenlijk zulk een ellendig advies uit, dat Frederik nooit meer tot den naren arbeid in commissie toevlucht heeft genomen. «Het opdragen in commissie» schreef Multatuli, «is wantrouwen, het aannemen lafheid.» Hoe slecht moet de arbeid in commissie van een Parlement wel zijn! Vooreerst weigeren gewoonlijk de groote geesten, aan hun waardigheid te derogeeren, gelijk Multatuli zich uitdrukt in zijn *Specialiteiten*, door met onwetenden te kibbelen. Zouden bij voorbeeld hij of een Donders in onze Kamer een gedachtenwisseling willen aangaan met een onwetenschappelijken babbelaar, gelijk Viruly, die beweert dat de Javanen Nederlanders moeten worden? Men zou even goed kunnen decreteeren: De zebra's moeten Friesche ploegpaarden worden.

En al wilden de groote geesten zich leenen tot wetgevend werk, de wangunst der kiezers zou hun den toegang tot 's lands raadzaal ontzeggen. Weinigen zijn grootmoedig genoeg om de meerderheid eens anderen te erkennen.

---

1) De bloem.

Men moet ook misdeeld zijn van alle karakter om zijn verkiezing te willen verwerven door huisbezoeken, en men moet al zeer verwaand of zeer gewetenloos zijn om beslissingen te nemen omtrent allerlei onderwerpen, waarvan men niets weet. En zoo de heeren zich nog maar bepaalden tot hun specialiteit, zou reeds hun taak voor ieder gemoedelijk man te zwaar zijn, maar de infanterist Rooseboom oordeelt over scheepsbouwkundig onderwijs, de majoor Kielstra weidt uit over vroedvrouwen, de tabaksboer Cremer velt oordeel over havens en scheldt hen, die van hem in meening verschillen (zooals wijlen den eerlijken ingenieur Post) uit voor «wespen,» de bloemkweeker Viruly wijdt de meeste *speeches* aan legerorganisatie, de priester Schaepman is rapporteur over Indische suikerwetten en dominé Lieftinck over het budget van marine. Het gelijkt een *opera-bouffe*. De «liberale» Indische specialiteiten nemen natuurlijk de eerste plaats in onder de overbluffers. Zij kunnen immers niet weersproken worden door de anderen, die, zoo mogelijk, nog onwetender zijn.

Die advokaten, gelijk Van Gennep c. s., die nooit verder kwamen dan hun lessenaar en geen andere inboorlingen kennen dan hunne bedienden, zullen blijven beweren, dat vrije arbeid de *panacee* is, al verklaren ook alle deskundigen met wijlen den Javaanschen regent van Galoch: «Het kwaad ligt niet in de dwangcultuur, maar in het feit, *dat het geld naar Holland gaat.*»

De onbekwaamheid der Wetgevende Macht blijkt uit haren arbeid. De heer Versluys schreef eens, dat elk wetsontwerp op het *onderwijs* slechter uit het gebouw der Staten-Generaal kwam dan het er in was gekomen. Maar zou dit niet het geval zijn met *elk* wetsontwerp? Telkens moet een bepaling ingetrokken of gewijzigd of aangevuld worden. Sinds de groote omwenteling heeft de Fransche regeering niet minder dan *tweehonderd duizend* wetten en verordeningen uitgevaardigd.

Herbert Spencer heeft in het vorige jaar opgeteld (*Man versus the State*), dat in de drie jongste zittingen van het Britsche Parlement zeshonderd vijftig wetten uit *Victoria's Regeering* afgeschaft waren geworden, de meeste, omdat zij slecht gewerkt hadden.

Maar, zeggen sommigen, geef het kiesrecht aan de «*geschikten.*» Zoo ook beweerde onlangs de *Arnhemsche Courant* dat men slechts kiezers moest toelaten, die *verstand* en *kennis* hebben. De hoofdredacteur Gerard Keller zoude zich zeker zeer beleedigd gevoelen, zoo hij, voorlichter, werd uitgesloten wegens ongeschiktheid. En welke kennis heeft hij van waterstaat, oorlog, zeemacht, hooger onderwijs in wis- en natuurkunde, in levensleer enz.? Bijna geene. Van Indische aangelegenheden? Nog minder. Hoe kiest hij dus? Op den roep, op den naam, gelijk hij een geneesheer kiest. Waarom zoude een werkman minder goed kiezen dan hij?

Ik heb te Padang een even bescheiden als kundig arts gekend, dr. Künhardt, die soms herhaalde: «Voltaire verklaarde, dat hij in een onbekende stad liever werd geleid door een blinden gids, die er nooit geweest was, dan door een zienden gids die er nooit geweest was. Het menschelijk lichaam is zulk een onbekende stad; wij, doctoren, heeten de ziende gidsen; de inlandsche *doekons* zijn de blinde gidsen, die u misschien beter helpen dan wij.»

Ook de maatschappij is zulk een onbekende stad; de leden der parlementen (die slechts hun hartstochten en hun belangen vertegenwoordigen) heeten de ziende gidsen; de Zwitsers, die bij *referendum* beslissen, de blinde gidsen, die Voltaire gelijk geven.

Men heeft onlangs in de *Revue des deux Mondes* kunnen lezen, dat de Laveleye alles behalve ongunstig oordeelt over hun beslissingen. De kiezers van het halve kanton Bazelland hebben vóór eenige weken de wet verworpen, die slechts gediplomeerden toeliet als geneeskundigen. Zij hebben daarmede terecht de *officieele* wetenschap, het *officieele* onderwijs veroordeeld, dus een flinke schrede gedaan op den weg der vrijheid, der persoonlijke verantwoordelijkheid, der zelfhulp.

In een ander kanton, ik geloof Zürich, heeft het referendum de officieele of gedwongene koepok-inenting afgeschaft.

Het geheele Eedgenootschap heeft zich verzet tegen de benoeming van Bondsinspekteurs over het onderwijs, dus tegen aanranding van de souvereiniteit der kantons, tegen centralisatie.

In den «Kulturstaat» Aargau heeft het volk de verhooging van de traktementen der lagere onderwijzers afgekeurd.

Steeds luidde de uitspraak: «Zijt spaarzaam met onze gelden!» Ik vind die uitspraak niet alleen een bewijs van gezond verstand, maar van helder inzicht in de toekomst. Niets is onverantwoordelijker dan de roekeloosheid, waarmede bijna alle wetgevers de uitgaven opeenstapelen.

In Engeland en Wales:

Gemeentelijke uitgaven in 1868 .	pd. st.	13,000,000
Gemeentelijke uitgaven in 1881 .	»	30,000,000

In New-York zijn de gemeentelijke belastingen gestegen van 12 shill. 6 pence per 100 pd. st. van het kapitaal tot 21,1 shill. 6 pence per 100 pd. st. (*Nineteenth Century*, Febr. 1883).

De heer Paul Leroy-Beaulieu beweert in *L'Economiste Français*, dat de crisis haar einde nadert. Ik geloof eerder, dat zij verergeren zal.

Ieder herinnert zich de waarschuwing van den heer Van der Heim in *De Gids*, dat de Vereenigde Staten de prijzen hunner granen nog meer kunnen doen dalen. Men leze wat de Varigny in de *Revue des deux Mondes* van 1 Dec. jl. daaromtrent mededeelt.

fr.	82,50 .	Uitgaven per hektare bij San Francisco.
»	250,00 .	„ „ „ „ „ „
fr.	162,50 .	Winst [1].

Men leze in de *Revue Scientifique* van 20 Nov. jl. de waarschuwing van dr. Le Bon voor de aanstaande mededinging der vierhonderd millioen Chineezen en der tweehonderd zestig millioen bewoners van Hindoestan, waarvan de meesten zich vergenoegen met een dagelijksch inkomen van eenige stuivers. Wat moet er worden van onze boeren en werklieden, die dagelijks een paar gulden behoeven voor voeding, kleeding en

1) Men lette vooral op de vruchtbaarheid aldaar. Een korrel koren geeft, van één zaaiing, in twee oogsten, zonder mest, het 172-voud.

huisvesting? Men denkt met angst aan de rampen, die ons boven het hoofd hangen. En niettemin werpen onze wetgevers driehonderd millioen gulden in het water, om hunne misdadige bedoelingen in Atjeh te verwezenlijken, vermorsen het geld aan gezanten, aan openbare aanklagers, aan allerlei doodvreters. De wijsheid der menigte heeft steeds verklaard: de volksstem is de Godsstem.

En dit is waar, mits men door God versta, niet de Hoogste Wijsheid, maar de *Noodzakelijkheid*. Een andere God is dan ook niet bekend. Daarom is het Zwitsersche referendum zoo aanbevelenswaard.

Men ontlaste dus meer en meer de wetgevers van een verantwoordelijkheid, die zij niet kunnen dragen en brenge ze over op het volk, de bewoners der provincie, der gemeente.

Multatuli acht een staat zonder bestuur een ideaal, dus iets onbereikbaars, maar noemt toch elken regeeringsvorm die er naar streeft *goed*, elken regeeringsvorm die er niet naar streeft *slecht*. De anarchisten houden een Staat zonder bestuur voor een mogelijkheid, maar hunne woordvoerders zijn te wetenschappelijk gevormd om overgangen onnoodig te achten. Althans *Le Révolté* beweerde vóór eenige maanden, dat men den bruinen broeders der overzeesche bezittingen de vrijheid moest indroppelen. En Herbert Spencer wil dat een regeering zich slechts bepale tot rechtspleging en landsverdediging. Ziedaar dus een gebied, waarop de aanhangers van Multatuli, Reclus en Spencer aanvankelijk elkanders bondgenooten kunnen zijn. Men zal dan reeds een groote schrede op den goeden weg hebben gedaan. Wie later leeft, later zorgt.

Beslist daarna het volk, in strijd met hunne denkbeelden, bij referendum, dat de regeering ook zal zorgen voor onderwijs der kinderen, voor voeding der scholieren, voor de openbare gezondheid, voor de liefdadigheid, enz., het zal spoedig door schade in zijn beurs wijs worden. Het zal ontwaren dat, gelijke oorzaken gelijke gevolgen hebbende, decentralisatie een ondragelijk, steeds voortwoekerend kwaad is, gelijk de omwenteling van 1789 en de omwenteling, die aanstaande

is, dan vergeefs geleerd zullen hebben. Maar de strijd der aanhangers van Spencer zal minder fel zijn. Onderstel dat het volk bij referendum beslist: «Wij willen een goddienerige school,» de anti-clericalen zullen dan het kwaad niet kunnen wijten aan enkele personen, zooals Kuyper, Keuchenius, Lohman, Schaepman enz., maar denken, gelijk zeker wijze der oudheid: «maak u niet boos op de dingen, want het kan hun niets schelen.» Zij zullen eindelijk den goeden weg inslaan en godsdienstlooze scholen stichten uit hun eigen zak.

Het klinkt bij den eersten aanblik vreemd, sociologische, dus wetenschappelijke vraagstukken te zien beslist door den grooten hoop. Met de wis- of natuurkundige zal men zoo niet te werk gaan. Maar de verklaring ligt èn in het gering getal sociologische wetten èn in de onkunde der wetgevers. Bijna allen verkeeren nog in het tijdvak der alchimie, der kwakzalverij.

Nog altijd is het woord van den minister Oxenstierna tot zijn zoon een waarheid: «Ga en zie, hoe dom de wereld bestuurd wordt.»

Bismarck, Salisbury, Ferry en hunne Parlementen waren allen even weinig in staat de crisis te voorzien, het maatschappelijk vraagstuk op te lossen, de tevredenheid te herstellen [1]). Ook wierookdronkenschap heeft een groot aandeel in het slecht bestuur. Hendrik IV, die aanvankelijk iederen onderdaan kippesoep trachtte te bezorgen, werd volgens Hanotaux een dwingeland, vernietigde de vrijheid in Frankrijk en wilde op meer dan zestigjarigen leeftijd Europa in vuur en vlam zetten, om meester te worden van een mooie jonge prinses, die met haren echtgenoot een schuilplaats had gezocht te Brussel. Ook Heldt werd in één dag wierookdronken. Zoo zal het gaan met de uitverkorenen van het geheele volk. Het volk blijve dus elk oogenblik zijn

---

1) «Gouverner, c'est prévoir.» Dus zijn die heeren ongeschikt tot besturen. Maar niemand toonde zich ongeschikter dan de heeren Sprenger van Eijk en Van Rees, want alleen zij zagen niet vooruit, wat ieder sinds twee jaren vooruit zag: dat de suikercrisis op Java geholpen moest worden. En die Van Rees werd verklaard de voornaamste Indische Specialiteit te zijn!

eigen heer en meester. Dat is slechts bereikbaar met het referendum, niet met het algemeen stemrecht.

Maar een volk behoort te worden opgevoed, gelijk een mensch. Men beginne dus reeds vroeg met de kinderen te oefenen in oordeel. Men zoude b. v. op de bijzondere scholen hun kunnen opdragen, de ranglijst hunner medescholieren op te maken. Wat heerlijke oefening in onpartijdigheid en menschenkennis!

Laat hen, die zich in Nederland aan het hoofd der beweging voor algemeen stemrecht gesteld hebben, de werken van Comte, Rittinghausen, Spencer, Multatuli, Leverdays en anderen over het bedrog van het parlementarisme bepeinzen. Leverdays heeft het vóór zeven en dertig jaren zoo ontmaskerd, dat hij er voor verbannen werd uit Frankrijk (zie een uittreksel in Leverdays, *Les assemblées parlantes*). Onze staatsrechtsgeleerden schijnen hem niet te kennen. Laat mij, om op te wekken tot nadere kennismaking met zijne denkbeelden, enkele aanhalen.

De oplossing van het politieke vraagstuk is: een staat van zaken te scheppen, waarin de leiding in gestadige overeenstemming is met de werkelijke, gestadig veranderende behoefte.

Afschaffing van het individueel initiatief is gelijk het werk der Roomsche priesters, die in den mensch het persoonlijk geweten dooden. Gij hebt hoofdpijn? Snijd het hoofd af.

Het parlementarisme is een *costume d'ordonnance*.

Er is een radicale tegenstrijdigheid in de politieke „vertegenwoordiging."

Het parlementarisme was hoofdzakelijk Engelsch, gelijk *pale ale* en *pudding*. Het rustte op grondbezit. Nu is het nog slechts een overleefsel. Als het goddelijk recht vervalt, vervalt ook de „vertegenwoordiging."

Men beweert, dat het parlementarisme de ontwikkeling zonder schokken bevordert. Maar dit ligt aan het phlegmatische Engelsche volkskarakter. [*Et encore!* Men leze in Krapotkine's *Paroles d'un révolté*, hoe dikwijls de Britsche wetgevers zwichten voor bedreigingen of zelfs eerst na gepleegd geweld. R. v. E.]

Het parlementarisme heeft zeker veel goeds gedaan, maar nog veel meer ontbindend gewerkt.

Men *kan* geen volk vertegenwoordigen, ten hoogste de meerderheid of minderheid eener gemeente, maar dit reeds zoude in Frankrijk een vergadering van twee en zeventig duizend personen vereischen, dus een ongerijmdheid. Het heil der natie rust derhalve op een fictie.

Ernstige beraadslaging over zaken is bijgevolg onmogelijk, evenzeer als algebra zonder bord, comptabiliteit zonder papier, pen en inkt.

En de commissies? Al was haar arbeid ernstig, hij wordt weder in de schaduw gesteld bij de openbare beraadslaging door de onwetende mooipraters. Zoo behandelt een ernstig mensch geen zaken. Dus alles kwakzalverij.

De minderheid wordt gewoonlijk niet vertegenwoordigd. Wee de verwonnelingen! Zoo dezen niet gehoorzamen, worden zij uitgeroeid als muiters tegen de nationale vertegenwoordiging. Die „rustverstoorders" stonden toch niet op voor het artistiek genoegen, om zich te laten doodschieten. Het zijn de wetgevers, die de rebellie veroorzaken.

Alleen zij, die de macht in handen hebben, kunnen misbruik maken van de macht. Het volk dat brood behoeft, bemint evenmin omwenteling als oorlog.

[Ter bepeinzing voor den kortzichtigen mr. Jolles c. s. R. v. E.]

De opstandelingen hebben altijd gelijk.

Moet zulk een kamp van roodhuiden de normale toestand blijven?

De palliatieven, zooals het stelsel van Hare (te ingewikkeld, een ontwrichting van het land, een *dislocation électorale*), het plebisciet, enz. baten niet. [Ik stel het plebisciet of referendum slechts voor als een *overgang*, dewijl tot heden niemand iets beters voorstelde. Een zedeleeraar heeft beweerd, dat er wel goede huwelijken zijn, maar geen heerlijke. Ik zal de laatste echtgenoot zijn, om dat te onderschrijven. Maar in de staatkunde is het waar. Zwitserland sloot een goed huwelijk, meer niet.

Nederland voltrekke dus spoedig de echtscheiding met zijne wetgevende macht wegens „slecht gedrag," wegens prostitutie. Immers, het verkocht zich aan de

kiesvereenigingen. Zulk eene beweegreden was steeds geldig voor elke rechtbank. R. v. E.]

De meerderheid kan worden vernietigd door de verkiezingen. [De clericalen hebben dit onlangs ten onzent ondervonden. R. v. E.]

Girardin gaf reeds, in zijn *Unité de Collège*, het bewijs.

	clericalen.	anti-clericalen.
1e kiesdistrikt:	48,000	52,000
2e „	35,000	65,000
3e „	35.000	65,000
4e „	47,000	53,000
5e „	49,000	51,000
6e „	46,000	54,000
	260,000	340,000
7e „	69,000	31,000
8e „	92,000	8,000
9e „	84,000	16,000
10e „	96,000	5,000
	340,000	60,000

Dus:

600,000 clericalen hebben slechts vier afgevaardigden, 400,000 anti-clericalen, daartegen zes afgevaardigden kunnen kiezen. [Nu, voor Heemskerk behoeft dit geen betoog. R. v. E.]

Het parlement is de slaaf der geld-aristokratie.

Het vaderland wordt opgeofferd om de omwenteling te voorkomen. *Plutôt le Cosaque que le socialisme!* [1]) enz. enz.

Besluit: «Tegenwoordig is het Banditisme [2]) god, het Parlementarisme is zijn profeet, de Staat is zijn beul.»

---

1) Liever Kozak dan socialist.
2) Het rooverdom.

ERRATUM.

Blz. 20, reg. 8 v. o. Hier begint brief II.

Blz. 27. Vertaling der Fransche woorden:

De politiek is door zich te mengen in zaken van onderwijs voortgegaan om ze te verduisteren en te vervalschen.

Blz. 43, reg. 14 v. o., in de open ruimte moet staan:

luchtgestel van Groningen.

COUPON

VOOR HET

PORTRET VAN DEN SCHRIJVER

Eerste Aflevering.

DRUKKERIJ EXCELSIOR, DEN HAAG.